

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church in the landscape, seen from the south west.*

HUNDSTRUP KIRKE

SALLINGE HERRED

Hundstrup er først nævnt i de bevarede kilder o. 1348 («Hwnstorp»)¹ og figurerer derefter løbende igennem 1400-tallet, blandt andet da kirken nævnes første gang 1416, da Severinus, vikar for Odensebisp Jens Ovesen (Jernskæg), skænkede aflad til kirken.² Ved landehjælpen 1524–25 betalte kirken den lave sats, 10 mark.³ 1579 anmodede man om, at kirkeværgerne måtte oppebære Kronens part af tienden til at finansiere en nødvendig reparation af bygningen.⁴

Anneksforhold. 1465 må kirken have tjent som anneks til Øster Skerninge, eftersom det oplyses, at præstegården lå til hr. Lauritz Axelsen, sognepræst for Øster Skerninge og Hundstrup.⁵ Forholdet omtales siden i en kilde fra 25. april 1500 (jf. Øster Skerninge Kirke, s. 1964). Annekteringen varede indtil 1970, da Hundstrup blev annekskirke til Vester Skerninge.

Ejerforhold. Efter reformationen var kirken i Kronens eje, dog påberåbte Kaj Lykke sig 1660 kaldsretten til Øster

Skerninge og Hundstrup sogne, »som hans forfædre før ham af Arilds Tid have nydt« (jf. Øster Skerninge, s. 1963).⁶ Kronen afhændede 1687 patronatsretten til Hundstrup, Kullerup, Øster Skerninge, Ollerup, Strynø, Drejø, Lyø og Avernakø kirker til gehejmeråd Valdemar von Gabel til Hvidkilde.⁷ Boet efter denne tilskødede 12. dec. 1725 Hundstrup og Avernakø kirker til Kronen, der allerede samme måned tilskødede kirkerne til Hvidkildes nye ejer Johan Lehn.⁸ Kirken forblev altså i praksis herregårdens ejendom, og den blev ved baroniet Lehns oprettelse 1780 lagt under dette. Overgangen til *selveje* blev gennemført 1. jan. 1914;⁹ tiendeafførelsen var trådt i kraft nogle år forinden, 1. jan. 1911.¹⁰

Møntfund. Ved restaureringen af kirken 1971 fandt man tre mønter. En borgerkrigsmønt, o. 1300, blev fundet ved trinnet op til koret, mens en tilsvarende mønt sammen med en skilling fra 1563 blev fundet i gravkrypten (s. 3302).¹¹

Fig. 2. Luftfotografi af kirken set fra syd. Foto Sylvest Jensen 1939. I KB. – *Aerial photograph of the church, seen from the south.*

Kirken ligger midt i landsbyen på vestsiden af Filippavej. Landsbyen har bevaret sin udstrækning siden det tidligste 1800-tal (jf. fig. 3). Mod vest og nord grænser kirkegården op til marker.

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Hans Madsen 1811, tegnet af Freerk Oldenburger 2020. – *Cadastral map.*

Kirkegården er omtrent kvadratisk af form, hvilket er resultatet af udvidelser mod nord o. 1850 og vest kort efter 1929.¹² Kirkegården blev planeret 1826.¹³ 1989 erhvervedes arealer til at etablere graver- og materialhus af brunmalet træ med rødt tegltag, tegnet af Ebbe Lehn Petersens Tegnestue og opført ved parkeringspladsen syd for kirkegården.¹⁴

Den *hegnes* af et lavt kampestensdige beplantet med ribs; diget har gammel hæv. Mod nord, vest og øst er der plantet kastanjer på diget. Det gamle vstdige er bevaret og separerer nu den ældste del af kirkegården fra den nyeste. Diget var forfaldent 1807, så kreaturer ikke kunne holdes ude fra kirkegården.¹⁶

Indgange. Hovedindgangen er etableret øst for kirken og omfatter en køreport samt en fodgængerlåde, begge med svungne støbejernsgitre hængt i rundbuede granitpiller (fig. 4). Syd for søndre korsarm er ved trappen gennem diget etableret en fodgængerlåde med støbejernsgitter

Fig. 4. Kirkegårdens hovedindgang (s. 3266). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Main entrance to the churchyard.*

hængt i en rektangulær granitpille. I kirkegårdens sydvesthjørne fører en åbning i hækken, der lukkes af en kæde, mod nabomarkerne. Ved toilethuset fører en sti om til materialhuset.

†*Indgange.* 1667 blev der indkøbt to 'tylter deler' (dvs. 24 planker), og året efter blev kirkeporten repareret.¹⁷ 1670 blev en kirkegårdslåge atter repareret, og året efter blev kirkeportens hængsler

udskiftet.¹⁸ 1851 ønskede man indgangsporten fornyet,¹⁹ og 1924 bemærkedes det, at de 'ny kirkegårdslåger' var meget smukke.²⁰

Bygninger. Et ligkapel (fig. 5) er opført kort efter 1900 i det sydvestlige hjørne af den ældste del af kirkegården. Den er muret af hvidpudsede mursten og har rødt tegltag med trappegavl og spidsbuet indgangsport. Kapellet er o. 1929 bygget sammen med et toilethus, der er lidt lavere beliggende end ligkapellet.

†*Bygninger.*²¹ 1589 nævner biskop Jacob Madsen, at der bor folk i kirkeladen.¹⁵ Ifølge en oplysning fra 1700-tallets midte var en †*kirkelade* blevet overflødig, da kirken kom på Hvidkildes hænder 1687, og det ikke længere var nødvendigt at opmagasinere tiendekorn ved kirken.²² 1723 var laden, der oplystes at stå syd for kirkeporten, 'ganske nedfalden',²³ og den blev helt nedrevet i tiden derefter.²²

†*Præstegården* er nævnt 1563, da Ejler Rønno til Hvidkilde fik pantebrev på den; sognepræsten boede i Øster Skerninges præstegård.²⁴

1906 henvendte kirken sig til kirkeejeren for at høre om muligheden for at opføre et 'aftrædelsesværelse' (dvs. †toilet) ved kirken.²⁰ Året efter besluttede man sig for en placering ved diget nordvest for tårnet langs kirkediget.²⁵

Fig. 5. Ligkapel, opført kort efter 1900 (s. 3267). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Mortuary chapel, built shortly after 1900.*

Fig. 6. Kirken og kirkegården set fra sydøst (s. 3267). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church and the cemetery, seen from the south east.*

BYGNING

Kirken er i sin kerne en romansk bygning, hvoraf kun en del af skibet er bevaret. En vestforlængelse kan være fra senromansk tid, hvorefter kirken i senmiddelalderen blev udvidet med et langhuskor samt et vesttårn med trappehus. Formentlig o. 1560 blev anlagt en gravkrypt under koret. Korsarmene er fra 1857, mens en mindre udbygning på tårnets nordside er fra 1900-tallet. Korsarmene blev opført efter nedrivningen af nordsidens \ddot{t} våbenhus, der 1587 blev rejst på bekostning af Berete Banner. Bygningen præges af en gennemgribende istandsættelse 1872–73. Kirken er orienteret solret.

Grundplan. Kirkens mange om- og udbygninger har i høj grad sløret iagttagelsesmulighederne, men antages skibets nuværende vestende at være en senere udvidelse (jf. ndf.), eksisterer af det oprindelige anlæg nu kun skibets vestre halvdel, hvilket svarer til det nuværende skibs midterste hvælvfag. Til skibet var knyttet et formentlig smallere \ddot{t} kor mod øst, der i senmiddelalderen

erstattedes af det nuværende langhuskor. Er antagelsen korrekt, var kirken i sin oprindelige form et beskedent anlæg, hvor skibet målte ca. 12×8 m.

Materiale og teknik. Murene hviler på en *profil-sokkel* af granit, der er bevaret under sydfacaden, hvor profilet har skråkant, mens et par sporadisk placerede sten under nordmuren har en mere kompliceret form med hulkel over vulst og rille (jf. s. 2934, fig. 2–3). Sidstnævnte svarer til korets nuværende, genanvendte profilsokkel, og det er muligt, at skråkantprofilet oprindeligt tilhørte skibet, mens den rigere profilering var tiltænkt \ddot{t} kor. Murene er herover opført af rå og kløvet *kamp* samt enkelte *granitkvadre*, der på hjørnerne må formodes at have været suppleret af de hjørnekvadere, der nu er genanvendt i vestforlængelsen (jf. ndf.). Bagmurene dækkes af et tykt lag nyere cementpuds, men af et mindre, blottet udsnit over loftet fremgår det, at også de er af rå *kamp*, hvorpå er påført et hvidt, udjævnende mørtellag.

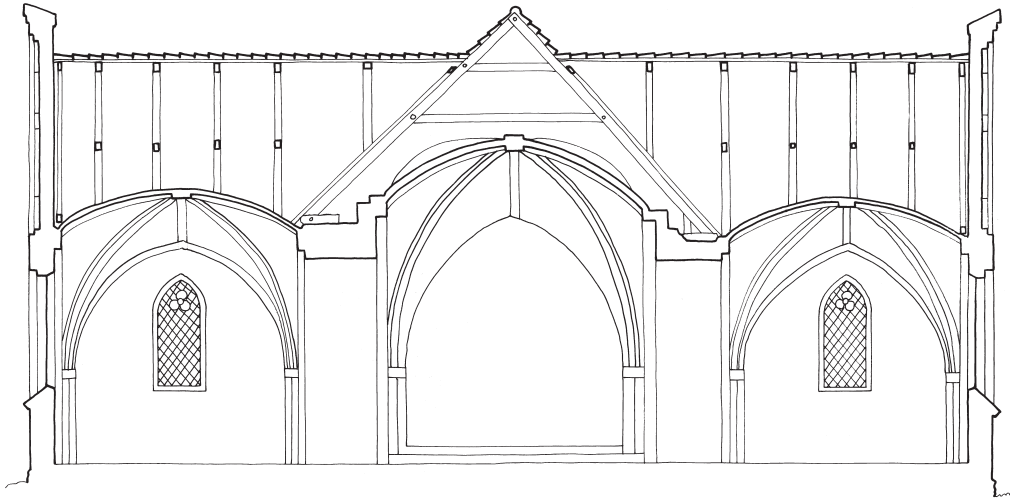

Fig. 7. Tværsnit set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2022. – *Cross section looking east.*

En hjørnehugget billedkvader, der nu er placeret umiddelbart over sokkelen på langhuskorets sydøsthjørne, prydes på den sydvendte side af et ganske velbevaret mandshoved (fig. 14). Ansigtstrækkene, med delvist afslået næse, er markerede under en form for hætte eller kort hår. Mest iøjnefaldende er et tvedelt bundt af snoede bånd eller stofstykker, der hænger ned fra halsen, mu-

ligvis et pallium (symboliserende en bispekåbe?). Selve ansigtet er i højt relief, mens fletværket er udført i den plane flade.²⁶

†*Døre og vinduer.* Kirkens oprindelige indgange, der må antages at have været placeret i skibets nord- og sydside, blev tilmurede efter vestforlængelsens opførelse (jf. ndf.) En lodfuge under den vestre vange af skibets østvindue kan dog mu-

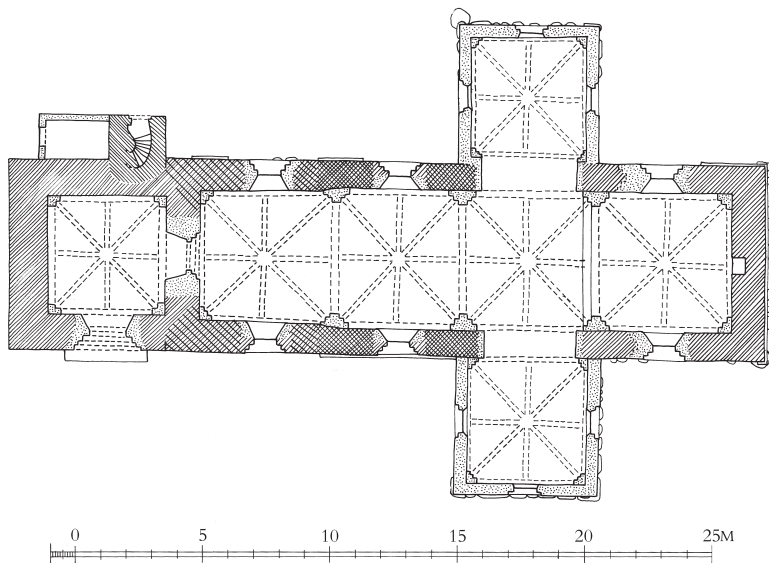

Fig. 8. Plan. 1:300. Målt af Ejnar Mindedal Rasmussen 1961, suppleret og tegnet af Anders C. Christensen 2022. Signaturforklaring s. 9. – *Plan. Key on p. 17.*

Fig. 9. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the south.*

Fig. 10. Skibets og vestforlængelsens sydmur (s. 3271). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *South wall of the nave and the western extension.*

ligvis repræsentere en sidste rest af norddørens vestre vange (jf. fig. 11).²⁷ Syddøren, der muligvis blev flyttet mod vest, og eventuelle vinduer har ikke umiddelbart efterladt sig spor.

Middelalderlige tilføjelser. Kirken blev tidligst i senromansk tid forlænget mod vest, mens koret, tårnet og fire (†)hvælvfag stammer fra gotisk tid.

Vestforlængelse. Særligt to forhold, nemlig profilsokkelens abrupte afbrud på skibets sydside samt den mærkbare afvigelse mellem vestfagets og de øvrige fags indvendige bredde, taler for, at skibets vestende repræsenterer en senromansk eller gotisk forlængelse.²⁸ Materialet – rå og kløvet kamp samt enkelte kvadre – svarer til det hidtil anvendte, på en sådan måde at byggestenene fra kirkens første \dagger vestgavl blev genanvendt i det nye afsnit, herunder hjørnekvadrene, hvorimod profilsokkelens som nævnt ikke blev videreført (jf. fig. 56). Muligvis er granitstenene suppleret af enkelte munkesten, som det for eksempel ses på nordvesthjørnet.

Ingen af forlængelsens oprindelige åbninger er bevaret, men en mulig sekundær tilmuring under det søndre vindue indikerer, at kirkens syddør blev flyttet hertil ved udvidelsen (jf. fig. 10). Til-

muringen, der nu udgøres af nye teglsten, støder mod vest op til et teglmuret parti, der kan være en rest af dørvingen(?). En lignende situation genfindes ikke i nordmuren, der dermed formentlig ikke har haft en dør. I den velbevarede taggavl af rå kamp blev 1913 indsat en dør (fig. 55).

Langhuskoret er opført i forlængelse af skibets mure og med en ret afsluttet østgavl. Materialet, der delvist må formodes at være genbrugt fra det romanske \dagger kor, består i det ydre af rå kamp og granitkvadre over en profileret granitsokkel på et fundament af marksten. Profilsokkelens, med hulkel over rille (jf. ovf.), strækker sig under hele østgavlen, men omfatter på sydsiden kun hjørnet og på nordsiden de østligste ca. 2,5 m. Granitkvadrene optræder hovedsagelig som hjørnekvadre, herunder med den ovenfor omtalte billedkvader, men på østgavlen ses sporadisk forekommende regulære kvadre. For bagmurenes vedkommende, hvoraf et mindre udsnit er synligt i den østlige hvælvflomme i syd, er kampestenene opmuret med brede fuger, hvori er indtrykket adskillige teglstumper. Murkronen består delvist af et binderskifte af røde og hårdt brændte – en-

Fig. 11. Skibets og vestforlængelsens nordmur (s. 3271). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – North wall of the nave and the western extension.

kelte sintrede – munkesten og marksten. Koret blev kraftigt ombygget 1872–73, hvor den øvre del af murene og trekantgavlen fornyedes (s. 3277); 1861 var korgavlen dog ‘glat og uden takker’.²⁹

Korets \dagger vinduer i nord og syd var oprindeligt placeret længere mod vest, hvor lodfuger markerer de af munkesten murede vestkarme, tydeligst i sydmuren (jf. fig. 12). Åbningerne var højere placeret end de nuværende, idet deres bunde i

Fig. 12. Koret set fra syd (s. 3271). Foto Arnold Mikkesen 2020. – *The chancel seen from the south.*

Fig. 13. Koret set fra nordøst (s. 3271). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The chancel seen from the north east.*

syd og nord lå cirka 2,1 m over terræn, og det må formodes at vinduerne var dobbeltfalsede som skibets og muligvis fladbuede (jf. s. 3281). Af et formodet tredje \uparrow vindue, vel i østgavlen, er der ikke længere spor (s. 3283).

Den store ombygning af kirkens østparti inkluderede muligvis også indsættelsen af nye vinduer i skibet samt en med munkesten udført skalmuring af dele af nordfacaden øst for det østre vindue (jf. fig. 11).³⁰

Også i det indre, hvor væggene dækkes af et udjævnende pudslag, bærer rummet stærkt præg af førnævnte istandsættelse. Gulvet er hævet to trin over skibets, og i østvæggen er en rektantet gemmeniche, der muligvis er oprindelig.

Tårn. Det senmiddelalderlige tårn i tre stokværk med gavle i nord og syd er opført ved skibets vestende over en omtrent kvadratisk grundplan og i forlængelse af skibets mure, dog sådan at tårnets østmur hviler på skibets vestgavl. Af oprindelige detaljer er kun få synlige, og flere

er ikke bevarede som følge af kirkens grundige istandsættelse og ombygning 1872-73 (s. 3277); 1861 havde tårnet imidlertid 'ni takker og flade blændinger i gavlene'.²⁹ Materialet er rå kamp og røde munkesten, og at dømme efter forholdene på nordfacaden, hvor det oprindelige murværk er blottet over et mindre område (jf. fig. 16), er kampestenene hovedsagelig anvendt i den nedre del op til en højde svarende til skibets murkro-
ne. I bagmurene optræder begge byggematerialer dog i en mere blandet konstellation, som det f.eks. ses i klokkestokværkets nordside.

Tårnrummet, der 1857 var 'halvt våbenhus, halvt materialehus', fungerer nu udelukkende som førstnævnte og må fra starten formodes at have stået i forbindelse med skibet ved en \uparrow arkade, der blev sløjfet senest med dørens indsættelse.²⁹ Såfremt der har været vinduer, er spor heraf nu ikke længere synlige. Det ottedelte hvælv er

Fig. 14. Romansk billedkvader på korets sydøsthjørne (s. 3269). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque picture ashlar in the southeastern corner of the chancel.*

Fig. 15. Kirken i landskabet set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church in the landscape, seen from the south west.*

i den nuværende form fra 1872-73, men som i skib og kor er de sandsynligvis opført med forlæg i de oprindelige hvælv.

De øvre stokværk nås via *trappehuset*, der er opført ved tårnets nordside op til skibets vestgavl og vel omtrent samtidig med tårnet. Huset, hvis sadeltag og kamtakker er fra 1872-73 (s. 3277), er opført af røde munkesten, der på de meget smalle trin er suppleret af senere oplagte træplanke. Underdørens fladbuede åbning er sænket en smule – det oprindelige stik er synligt over døren – og trappeløbet får lys gennem en rektangulær glug i nordmuren. Væggene i det snævre og kalkede rum er muret af løberskifter, mens det fladbuede og nærmest glatte loft består af løbere, der er skråstillede på den ikke selvstændigt markerede spindel. Trappen munder ud i niveau med det lave og mørke mellemstokværk, der optages af tårnhvælvet, og herfra er der en kort trætrappe til klokkestokværket; overdøren er fladbuet med lige gennemløbende vanger.

Det høje klokkestokværk, der er forbundet med skibets loft via en fladbuet åbning fra o. 1913, er for den øvre dels vedkommende kraftigt ombygget 1872-73, hvor også glamhullerne fornyedes (s. 3277). Formen er dog sandsynligvis valgt på baggrund af oprindelige forhold, der delvist er bevaret i nordsidens bagmur.

†*Hvælv.* Om de hvælv, hvorfra der 1806 var faldet sten ned ved pulpituret,¹⁶ og som 1825 var revnede og ønskedes forsynet med tværgående ankerbjælker, vides kun lidt.³¹ I lighed med mange andre af egnens kirkehvælv må de være blevet opført i senmiddelalderen, og det må formodes, at kirkens nuværende hvælv fra 1872-73 er opført med de gamle som forlæg.

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Krypten under langhusets østende er første gang nævnt o. 1700, hvor der var en 'åben begravelse i koret' med to kister.²² Formentlig blev den anlagt o. 1560 som sidste hvilested for Claus Bryske og senere Berete Banner (jf. s. 3302).

Det tomme rum er nu utilgængeligt og kan kun inspiceres udefra via en snæver, fladbuet luftskakt med jerntræmmer under korets sydvindue (jf. fig. 12). Loftet består af et nord-sydgående tøndehvælv på vederlag i øst og vest, mens det sammen-sunkne gulv er belagt med kvadratiske fliser og teglsten i munkestensstørrelse. 1806 var lugerne i korgulvet utætte, og et hængsel var løst.³² Krypten blev undersøgt 1873,³³ hvorefter nedgangen blev lukket.³⁴ Senest er rummet besigtiget 1971 med fund af tre mønter til følge (jf. s. 3265).

†*Våbenhus*. Et våbenhus af bindingsværk blev 1578 opført 'midt på nordre side' og atter nedrevet 1857 med korsarmenes opførelse.²⁹ Givetvis er våbenhuset identisk med den tilbygning ved nordsiden, der 1857 ønskedes ombygget og udvidet.¹⁹ Dateringen fremgik af en 'udhugget' bygningsindskrift, hvis ældste omtale stammer fra 1707: »Ao: Dni: 1578 lod Jeg Berride Banner dette Vaabenhuus opsætte. Gud giver mig glæde i Himerig.«³⁵ 1803 blev det forsynet med nyt brædde-

loft, og 1805-06 var to alen af fodremmen rådden på begge sider. 1808 var det 'uryddeligt', da det bl.a. rummede en 'fastslagen' kalkbænk; året før var der klaget over disse hensatte byggematerialer i form af mursten, kalk, brædder og andre genstande, der snarere skulle placeres i tårnrummet eller i et dertil indrettet skur i kirkens nærhed.³² 1810 var der mangler på bindingsværksmuren,¹⁶ og 1854 ønskedes tre trappetrin a tre alen anbragt foran kirken i stedet for de da eksisterende 'usømmelige' og utilhugne kampesten.¹⁹

Korsarme. Opførelsen af kirkens to tilbygninger ud for skibets østfag skete ifølge biskop Engelstoft 1857, hvor den nordre erstattede det lidt vestligere placerede †våbenhus (jf. ovf.).³⁶ Dog er gavlene i deres nuværende form uden tvivl fra 1872-73, hvor også vinduerne blev fornyet (jf. ovf.).

Tilbygningerne er stort set identiske i udformningen og omdannede i grundplanen langhuset til en korskirke. De kun ca. 50 cm tykke mure af gule normalsten hviler direkte på fundamenter af

Fig. 16. Ydre set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Exterior seen from the north.

kraftige marksten, der særligt træder frem under gavlene i nord og syd. Korsarmenes indre, der belyses gennem tre spidsbuede vinduer med ydre fals og indvendig smig, var fra starten dækket af flade gipslofter og forbundet til skibet ved 'høje spidsbuer', vel de endnu eksisterende;²⁹ de nuværende, pudsede træhvælv er derimod fra 1872-73.³⁷

1913 var nordre korsarms mure skredet ud,²⁰ og 1935 blev de understøbt (jf. s. 3280). 1940

blev det af varmhensyn besluttet at afsondre korsarmene fra skibet ved hjælp af \dagger skillevægge, men om det faktisk skete, er usikkert.²⁰

(†) *Brændselshus*. En mindre tilbygning i hjørnet mellem tårnets nordmur og trappehuset er formentlig fra 1900-tallet og sandsynligvis opført som brændselslager. Murene er af teglsten i normalformat med fladbuget dør i vest, mens halvtaget er belagt med vingetegl. Rummet indeholder

Fig. 17. Søndre korsarms indre set mod syd (s. 3275). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Interior of the south transept looking south.

Fig. 18. Søndre korsarms hvælv set fra loftet mod syd (s. 3278). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Vaults of the south transept seen from the loft towards the south.*

nu primært tekniske installationer i forbindelse med kirkens opvarmning (s. 3282).

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. Istandsættelse 1663. En murermester og en tømrer betalte bemeldte år 200 mark for at 'forfærdige' kirken og kalke den indvendig. Indsatsen synes hovedsagelig at have været koncentreret om tagværk og tagbeklædning, idet der blev anvendt 1.260 tagsten, omtrent 200 lægter og derudover indsat mindst ét 'kobbelspær'; 1669 og 1670 blev der afdraget 10 mark på 200 mark-lånet.¹⁸ Bygningen var 1756 i god og forsvarlig stand.³⁸ 1801, hvor bygningen var i god stand, blev det fremhævet, at der som ved baroniets andre kirker var tilknyttet en fast bygmester, og at en hovedreparation blev gennemført hvert niende år.³⁹ 1806 var de indvendige vægge dækket af skimmelsvamp.³²

Kirken var 1814 under en ikke nærmere angivet hovedreparation,¹⁶ men 1825 var bygningen atter forfalden, idet hvælvene var revnede, og mure, tag og tårnloft skulle udbedres, hvilket gennemførtes året efter.³¹ 1831 trængte mure og tag atter til standsættelse, sidstnævnte igen 1839.³¹ Den indre del af kirken var 1853 igen 'grønpletet' og ønskedes kalket,⁴⁰ og tilsyneladende udførtes

en hovedreparation samme år, hvilket resulterede i en 'betydelig forskønnelse'; arbejderne omfattede bl.a. nye flisegulve i kor og gange, nye støbejernsvinduer og et nyt våbenhus, der vel skulle erstatte det eksisterende på nordsiden (s. 3275).⁴¹

1857 var imidlertid en *hovedreparation* af kirken påbegyndt,¹⁹ idet man året før havde bemærket, at det bl.a. var højt ønskeligt, om 'tilbygningen', det vil sige våbenhuset, der var bestemt til ombygning, måtte udvides, og at gulvet skulle omlægges med fliser.¹⁹ Som følge af entreprisen var kirken 1861 udstyret med korsarme (s. 3275) og var 'lys og velholdt'.²⁹

Hovedstandsættelse 1872-73. I lighed med en række af områdets Hvidkildeejede kirker, der i løbet af 1800-tallets anden halvdel blev stærkt restaurerede, gennemgik bygningen i starten af 1870'erne en tidstypisk, men med nutidens øjne hårdhændet renovering, der stadig præger kirken. Istandsættelsen, der blev bekostet af Hvidkildes og kirkens ejer, landets mangeårige udenrigsminister og lensbaron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn (jf. murankre, »O R L/ 1872« på tårnets sydfacade), er imidlertid kun sparsomt belyst i de skriftlige kilder, men synes at være udført under ledelse af den

Fig. 19. Ydre set fra sydøst. Foto Erik Moltke 1943. – *Exterior seen from the south east.*

kendte københavnerarkitekt Ove Petersen, der både før og siden tjente lensbaronen i lignende sager.⁴² Fælles for kirkernes restaureringsideal var et stærkt ønske om at fremelske et (ny)gotisk udtryk, i det ydre bl.a. opnået ved påføring af store mængder cementpuds til udjævning og ensretning af nye og gamle murpartier. Denne 'linealgotik' er særlig iøjnefaldende på gavle og kamtakker, der blev nymuret og udsmykket med forskellige former for stramt komponerede blændingsdekorationer.

Arbejdet er som nævnt kun sporadisk omtalt 1872, hvor kirken skulle 'formures' og afpudses indvendig, 12 nye vinduer indsættes, og nye gulve anlægges.⁴³ Den kortfattede meddelelse dækker dog givetvis over en ganske stor entreprise, hvis enkeltheder, der primært er udredt på baggrund af iagttagelser på stedet, sammenfattes nedenfor; arbejdet omfattede desuden påførelsen af den facadepuds, der for langhusets vedkommende atter blev fjernet 1972, (jf. ndf.) samt formentlig også en udskiftning af tagværkerne over alle bygningsafsnit (s. 3281).⁴⁴ Alle ommuringer og tilføjelser er udført med gule teglsten i normalformat lagt i krydsskifte.⁴⁵

Ud over de ovenfor nævnte tiltag blev i det ydre kormurenes øvre partier og hjørner om-

muret og bygningens falsgesims tilføjet. En ny, fladbuet indgangsdør i et dobbeltfalsset, spidsbuet spejl med et af brede, murede sprosser tredelt vindue og indre smig blev indsat i tårnets sydside, mens også vinduerne fik spidsbuet form (s. 3281).

I det indre, hvor tårnrummet var omdannet til våbenhus, blev der mellem dette og skibet opmuret en ny, spidsbuet dør, der er dobbeltfalsset mod det indre og smiget mod indgangspartiet.

Hvælv. Projektets mest krævende del var uden tvivl ombygningen af korets og skibets ottedelte hvælv, hvis oprindelige udformning ikke fremgår af de skriftlige kilders sporadiske omtale (jf. s. 3274).⁴⁶ Formentlig er der dog tale om en ret nøje rekonstruktion, der tydeligvis og – på nær det skarpt optrukne pudslag – ganske vellykket imiterer et middelalderligt udtryk. De spidsbuede skjold- og gjordbuer, sidstnævnte af 'helstens'-tykkelse, hviler på dobbeltfalsede væg- og hjørnepiller, mens de retkantede ribber er 'halvstens', diagonalribberne på vederlag af vandrette, på pillerne diagonalt lagte skifter. Korsarmshvælvenes store lighed med langhusets antyder kraftigt, at disse er samtidige, idet tilbygningerne nok ikke var overhvævede fra starten (s. 3275), men da de tynde mure har ringere bæreevne, er hvælvkap-

perne her af træ; dermed er kun 'halvstensribberne' formentlig murede og, som kappernes underside, pudsede (fig. 17-18). Tårnhvælvet, der har enkeltfalsede hjørnepiller, blev som langhushvælvene nyopført, dog ses en oprindelig kontramuring over loftet ved nordvæggen.

For gavltrekanternes vedkommende blev de ligeledes nyopført, alle med brynede kamtakker; korets med en dekoration bestående af et to skifter højt savskifte i gavlfodshøjde og herover ni højblændinger. De syv midterste er ret afsluttede, men krones af mindre og jævnbrede blændinger med tvillingetrappestik, der tillige udgør de ydre blændingsfelters overdækning. I midten fornedet afbrydes blændingen af en rektangulær lem til loftet (jf. fig. 13). Korsarmenes gavle domineres af en stor, falsat blænding af form som et latinsk kors med kvadratiske korsarmsender. Korsets lange, nedre arm flankeres på begge sider af tre højblændinger, de fire yderste med tvillingetrappestik, de to inderste ret afsluttede.

Tårnets ydre fremtoning svarer endnu meget godt til resultatet af restaureringen, hvor facaderne blev pudset og overdelen ombygget. Dog

er der 1972 (jf. ndf.) foretaget en borthugning af pudsen over et større afsnit på nordmuren. I det øvre blev de fladbuede og falsede glamhuller, to på hver side, nymuret og harmoniseret, tilsyneladende med udgangspunkt i de oprindelige (s. 3273). Gavldekorationerne har som korets i gavlfodshøjde et savskifte og afsluttes af ni brynede kamtakker. Herimellem er gavlene smykket af en stor, omtrent kvadratisk blænding, der indfatter et spidsbuet spejl med to rektangulære åbninger til tårnloftet. Spejlet, hvis bund er beriget af en cirkelblænding, flankeres af to skjoldblændinger. På begge sider og over midtfeltet er der som på de øvrige gavle højblændinger med tvillingetrappestik, øverst dog bredere og med hængestav af form som et kors.

Trappehuset fik som øvre afslutning tre tilsvarende kamtakker, der omslutter en spærstikaf-dækket højblænding.

Istandsættelsen er atter omtalt 1907, hvor den rummelige og cementpudsede kirke var solidt bygget og vel vedligeholdt.¹⁰

Forud for kirkens overgang til selveje blev 1913 fremsat ønske om en grundig gennemgang af

Fig. 20. Ydre set fra nordøst. Foto Erik Moltke 1943. – *Exterior seen from the north east.*

Fig. 21. Detalje af korets sydмур. Foto Erik Skov 1971. – *Detail of the south wall of the chancel.*

tagværkerne, en udbedring af cementpudsen, et eftersyn af nordre korsarms mure, der skred ud,²⁰ dør mellem tårn og loft samt nye kakkelovne (s. 3282).⁴⁷

Istandsættelsen 1935 omfattede en udvendig reparation af murværket, særligt korsfløjenes, der var meget medtagne. Murene på disse var fugtskadede og hældede desuden udad, hvorfor en understøbning af fundamentene var nødvendig. I det indre blev der lagt bræddegulv under stolene, mens knæfaldets fundament, der bestod af 'træ og mursten', blev omlagt med røde Flensborgsten. 1938 var kirken solid, vel vedligeholdt og smukt istandsat, dog blev den udvendige puds repareret;⁴⁸ skorstenen og tårnets kamtakker repareredes 1947.⁴⁸

En *istandsættelse 1956* (arkitekt Ejnar Mindedal Rasmussen, Ollerup) skyldtes rådgangreb i stolenes bræddegulv, der blev udskiftet (jf. ndf.). Gul-

vene i tårnrum og kor blev ligeledes repareret, og desuden blev døbefonten flyttet (s. 3293). 1959 blev en revne udvendig i nordre korsarms østmur repareret.⁴⁸

Ved *hovedistandsættelsen 1971-72* (arkitekt Ebbe Lehn Petersen, Odense) blev kirkens facader befriet fra cementpudsen, der flere steder sad løst og var faldet af (jf. fig. 21). I det indre blev orgelet flyttet, alterpartiet fornyet, korgulvet omlagt (lugen til krypten tilmuredes) og et nyt varmeanlæg installeret (s. 3282).

En større renovering fandt endvidere sted 1982, hvor kirkens tagbeklædning blev udskiftet (jf. ndf.).

Gulve. Kirkens gulve består af mønsterlagte gule og røde mursten i normalformat omkring sortmalede halve sten. Belægningen stammer enten fra 1930'erne eller o. 1956. I tårnet er der gule kvadratiske fliser udlagt for 1956, hvor de blev

repareret. Under stolene ligger gule kvadratiske fliser fra 1956, hvor et bræddegulv blev sløjftet. 1970 var der dog stadig brædder under korsarmenes stole.

†*Gulve.* 1669 var en grav i kirken 'faldet ned' og blev opfyldt, hvilket atter var tilfældet 1670, hvor der betaltes 1 mark i arbejds løn.¹⁸ Gulvet bestod 1724 af mursten,²³ og 1806-07 skulle dele af gulvene 'underfyldes og omlægges'.³² 1862 ønskedes bræddegulve i præstens og kirkesangerens stole samt imellem alteret og knæfaldet.⁴³ 1953 var enkelte partier af nordre korsarms bræddegulv angrebet af råd og ønskedes omlagt, hvilket dog endnu ikke var sket 1956.⁴⁸

†*Døre.* Kirkens nuværende adgangsforhold i tårnets sydside og skibets vestende er formentlig etableret efter våbenhusets nedrivning 1858, men dørenes nuværende form stammer utvivlsomt fra den store renovering 1872-73 (jf. ovf.).

†*Vinduer.* De spidsbuede åbninger har dobbelt fals i det ydre og smig i det indre og er alle harmoniseret 1872-73 (nye stik), hvor også de nuværende støbejernstammer blev indsat. Korets vinduer er dog helt igennem fornyet og rykket mod øst, idet de ældre karme ses som lodfuger vest for de nuværende åbninger. Også skibets vestre vindue i nordsiden er helt af små sten.

Skibets øvrige vinduer – de to søndre samt nordsidens østre – har derimod karme af munkesten og kan være etableret i senmiddelalderen, dog således at nordsidens østre på lige fod med de øvrige er normaliseret efter tvåbenhusets nedrivning (s. 3275).

1664 forfærdigede Jacob Glarmester fra Svendborg to nye tvåbener og reparerede andre,¹⁸ og 1803 fandtes der 'fem vinduer alle i den søndre side med små ruder og forsynet med jernstænger'.¹⁶ 1861 var alle vinduerne 'firkantede',²⁹ 1892 var tre sålbænke så brøstfældige, at de måtte istandsættes.¹⁹ I skibets tagvinduer blev der 1977 indsat glas.⁴⁸

†*Tagværker.* Alle kirkens tagværker er næsten udelukkende af fyrretræ og formodentlig opsat ved kirkens renovering 1872-73 (jf. ovf.). Langhusets 21 spærfag, der hviler på dobbelte murremme, består af spærsko, spær, korte stivere og to hanebånd. Af disse er spærstiverne tilvirket af genanvendte stykker egetræ (spær?) med udskæringer til hagebladninger. 1947 blev der til opbevaring udlagt brædder over de nedre hanebånd i vestenden samt løbebro gennem hele loftet.⁴⁸

Over korsarmene er der fem spærfag med et hanebånd og et kort spær over gratspærerne. Også her er i syd som murrem en genanvendt egebjælke med bladninger til krydsbånd.

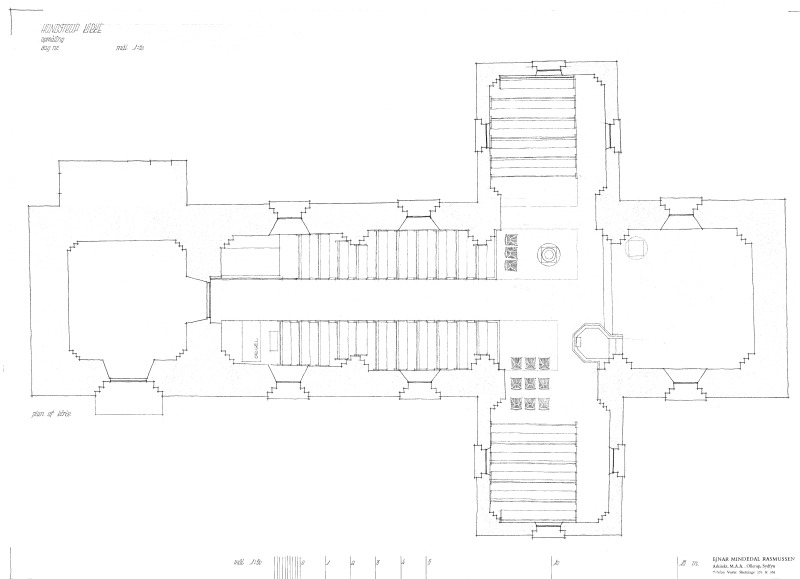

Fig. 22. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen o. 1956. – Plan.

Tårnets tagværk består af syv spærfag med et hanebånd og bindbjælker.

Klokkestol. Den høje klokkestol af fyr – to fag med krydsende afstivning – er placeret på klokkestokværkets bjælkelag.

Tagbeklædning. Kirkens tage dækkes af vinge-teglsten, der senest er fornyet 1982.⁴⁹

†*Tagbeklædning.* 1589 var tårnets tag behæftet med 'fejl', og på korets nordside var der bly.¹⁵ 1665 manglede der tagsten,⁵⁰ og 1673 skulle fremstilles bly til erstatning for plader, der var blæst af.¹⁸ På nordsiden var kirken 1724 dækket af bly 'indtil våbenhuset',²³ og endnu 1756 var en del af taget belagt med bly,³⁸ måske de fire fag, der 1766 var i så dårlig stand, at blytaget foresloges nedtaget og erstattet med tegl.⁵¹ 1805 manglede taget understrykning, og en skotrende ved tvåbenhusets østside var så utæt, at der løb vand ind.³²

Farveholdning. Kirkens facader er hvidkalkede på nær sydsidens og korets granitsokkel, der står i blank mur, og også i det indre er væggene kalkede.

†*Farveholdning.* Ved en udvendig kalkning af kirken 1988 var der på facaderne spor af 'røde og blå' farver.⁵² 1932 ønskedes alt indvendigt træværk malet i lys egetræsfarve.²⁰

Opvarmning. Kirken har et *varmeanlæg* med gasfyr, formentlig fra o. 1990, der er monteret i teknikrummet på tårnets nordside.⁵³

†*Opvarmning.* Kirken var 1908 opvarmet af to kakkelovne, der var opstillet i skibet nord for indgangsdøren og vestligst ved korets nordmur (jf. fig. 25). Ovnene var dette år 'tyndbrændte' og ønskedes udskiftet,⁵⁴ hvilket for den enes vedkommende var sket 1911.⁵⁵ Endnu er der over loftet i korets nordøsthjørne rester af den sodsvættede skorsten i gule normalsten, ligesom vestendens skorsten i samme materiale er bevaret over loftet mod nordvest samt langs tårnets nordmur. Muligvis er skorstenene opmuret i forbindelse med kirkens ombygning 1872-73.

En *kalorifer* blev på ukendt tidspunkt installeret i en dertil indrettet grav i skibets vestende nord for indgangen.⁵⁶ Til en start var det koksfyret, men 1969 blev der installeret et oliefyret.²⁰

1972 installeredes i en tilbygning til ligkapellet et nyt og oliefyret *centralvarmeanlæg* med rørovn

Fig. 23. Glasmaleri nr. 2, af Sven Havsteen-Mikkelsen, 1991 (s. 3283). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Stained glass image no. 2 by Sven Havsteen-Mikkelsen, 1991.*

under stolene og radiatorer langs kirkens vægge. I den forbindelse blev den eksisterende kaloriferegrav i skibets nordvesthjørne genanvendt, idet murene over gulvhøjde dog blev nedtaget.

Fortov. Langs kirkens mure er i nyere tid anlagt et brolagt fortov, mens der 1853 manglede en 'gang' ved kirkens mur.⁴⁰

GLASMALERIER

1) 1872-73 (jf. fig. 11 og 17). I alle kirkens vinduer på nær skibets østlige (jf. ndf.) er der øverst indsat en treffliget blomst i farverne blå og gul med rød kontur.

2-3) 1991 (fig. 23-24), udført af Sven Havsteen-Mikkelsen på baggrund af en testamentarisk donation af Anne Helene Nielsen.⁵⁷ Motiverne, der er inspireret af Grundtvigsalmen *Himlene, Herre, fortælle din ære* (*Den Danske Salmebog* nr. 392) er udført i bredspektrede gule og røde nuancer i syd samt gule og blå nuancer i nord. Den ene rude tager udgangspunkt i salmens første vers og er udført i nuancer af blå glas med spredte gule mosaikker, der danner en sol og stjerner på nathimlen med henvisning til ordene »Himlene, Herre, fortælle din ære,/ Mesteren prises af hvælvingen blå,/ solen og månen og stjernernes hære/ vise os, hvad dine hænder formå«.

Den anden rude har gule glasstykker, der danner en stjernehimmel og en krone på rød bund og derved skildrer salmens fjerde vers: »Ordet med solen i skiftende tider/ udgår som brudgom i morgenrøds glans/ strålende frem ad sin bane det skrider/ krones som helten med aftenrøds krans«.

De små, uregelmæssigt udformede mosaikstykker er indfattet af blysprosser og fikseres af to vindjern. Indsat i skibets østvinduer.⁵⁸

†*Glasmalerier*. 1) O. 1591 (se også †altertavle nr. 2, s. 3286), skænket af ægteparret Knud Bille til Lindved og Berete Banner til Flintholm. O. 1707 var der i koret tilsyneladende tre vinduer med adelige våbener og navne, det 'første' med Brysches våbenskjold og inskriptionen »Klaus Bryschis ferne«, dvs. det fædrene; på det 'andet' vistes Banners våben og indskriften »Frue Birte Banners ferne«, mens der på det 'tredje' vindue kunne ses Billefamiliens våben og ordene »Knud Billes ferne«. De tre vinduer viste altså de fædrene våben af Berete Banner og hendes to ægtemænd; muligvis har indskrifterne blot bestået af initialer, henholdsvis »KBF«, »BBF« og »KBF«.⁵⁹ Stifterår var ikke angivet, men ifølge 'gamle kirkeregnskaber' var vinduerne indsat 1591 i forbindelse med en renovering af koret, herunder anskaffelsen af

Fig. 24. Glasmaleri nr. 3 af Sven Havsteen-Mikkelsen, 1991 (s. 3283). Foto Arnold Mikkelsen 2020 – *Stained glass image no. 3* by Sven Havsteen-Mikkelsen, 1991.

en ny altertavle (jf. også gravminder s. 3302).⁶⁰ 2) O. 1800(?). 1825 måtte 'vinduet, som er malet på væggen, igen opmales eller et nyt indsættes'.³¹ Det er lidt uklart, hvad der her omtales, men muligvis har der af hensyn til vinduesplaceringernes symmetri været et falskt, malet vindue med ukendt placering.

Fig. 25. Indre set mod øst. Foto o. 1930 i Egebjerg Lokalhistoriske Arkiv. – *Interior looking east.*

INVENTAR

Kirkens ældste inventarstykke er som vanligt den romanske døbefont, der noget usædvanligt er sammensat af to terningkapitelformede fødder. Også kirkens *røgelseskar er romansk og udført af Mester Rød fra Svendborg.

Efter reformationen skænkede Birgitte Banner og Claus Bryske til Flintholm kirken flere gaver, af hvilke er bevaret en klokke fra 1561, prædikestolen fra 1566 og af en alterkalk fra 1563 er bevaret skaffets midt-knop, som er integreret i kalken fra 1874. De sengotiske alterstager er formentlig ligeledes fra 1500-tallets midte.

Meget mod sædvane er der knap noget inventar i kirken fra hverken 1600- eller 1700-tallet; blot er alterdisken fra o. 1700, mens to klingpunge og en pengeblok er anskaffet i tiden frem mod 1800. Dette skyldes ikke mindst den omfattende istandsættelse, baroniet Lehn lod gennemføre 1872-73, formentlig under ledelse af arkitekt Ove Petersen, København (jf. s. 416 ff. og 453). Fra denne er bevaret stolestader, bænke og salmenummer-

tavler; alle er af typer, baroniet lod indsætte i sine øvrige kirker under restaureringer i 1860'erne og 70'erne. Den ovennævnte alterkalk må også regnes blandt genstande knyttet til denne hovedistandsættelse, om end den først blev leveret af Anton Michelsen 1874; samme guldsmed havde 11 år forinden leveret en oblatæske bekostet af kirkejer Otto Ditlev Rosenørn-Lehn.

To altermalerier, det ene malet af H. Chr. Hansen 1887 og forestillende Jesus og Synderinden, det andet malet 1934 af Jens Peder Pedersen og forestillende Korsfæstelsen, er nu opsat i søndre korsarm. Af nyere inventar skal nævnes fornyelsen af alterbordet og alterskranken samt anskaffelsen af fire lysekroner under kirkens seneste hovedistandsættelse 1973 (arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen), der også mundede ud i fornyelsen af altertavlen 1976 med maleri af Ingolf Røjbæk.

Inventarets hovedstykker står i en kombination af støvede røde toner (stoleværk) og blankt egetræ (altertavle, prædikestol og orgel), der går tilbage til hovedistandsættelsen 1976.¹⁴ Der vides intet om ældre farvesætninger af inventaret.

Fig. 26. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Interior looking east.*

Den efterreformatoriske nyindretning af kirken synes gennemført i 1560'erne, altså lidt tidligere end det almindeligvis ses. Drivkræfterne bag denne var Berete Banner og Claus Bryske til Flintholm, der som nævnt skænkede både klokke, prædikestol og alterkalk, men også indrettede \ddagger stolestader og \ddagger herskabsstole 1566, mens Berete Banner med hendes anden ægtemand, Knud Bille, 1590 skænkede en \ddagger altertavle.

En del antikvarisk interessant inventar siges at være gået tabt kort efter 1600, da Bagge Jacobsen blev kaldet til embedet og overdrog upassende genstande til sin far, biskop Jacob Madsen.⁶⁰ Om dette vitterlig er korrekt henstår i det uvise.

Omkring 1800 blev koret nyindrettet, og det ældre alterbord må da være nedbrudt til fordel for det fritstående, ovale \ddagger alterbord, der kendes fra lidt yngre kilder. 1853 fornyedes \ddagger altertavlen, og der blev anskaffet et \ddagger altermaleri udført af Lauritz Vilhelm Berth, Svendborg.

Ved baroniet Lehns hovedstandsættelse 1872-73 blev kirkens 'vansirende' karlepulpitur fjernet, og foruden de ovennævnte genstande blev der også anskaf-

fet en ny \ddagger altertavle og \ddagger alterskranke. Broderparten af disse inventargenstande genfindes i baroniets øvrige kirker, der alle blev istandsat i disse år (jf. Skt. Jørgens Kirke, Svendborg, s. 424 ff.).¹⁹

Alterbord, fra restaureringen 1973 og udført af svalehaletappede egestolper, der danner et åbent rektangel, 181×77,5 cm og 100,5 cm høj.

\ddagger *Alterbord*, o. 1800. Bordet er nævnt første gang 1853 som værende ovalt, og man ønskede det gjort firkantet.⁴⁰ Det har altså mindet om det fritstående, ovale bord, baroniet Lehn o. 1807 lod opstille i en anden af dets kirker, Sørup (s. 460). Formentlig har Hundstrups ovale bord været fra samme tid. Det var i brug frem til 1973, på et tidspunkt hvor det var beslået med plader og beklædt med et \ddagger alterklæde (jf. fig. 25).

\ddagger *Alterdug*, nævnt 1665 som slidt og uanvendelig.⁶¹

Altertavle (fig. 28), 1976, et triptyk med glat egetræsramme og profilerede felter. Tavlen står på en spinkel, åben fod og samlet set kan den betragtes som en moderne fortolkning af en middelalderlig skabsaltertavle. I tavlen er indsat *altermalerier* udført i olie på lærred af Ingolf Røjbæk, der viser en sammenhængende skildring af Korsnedtagelsen, signeret »I. Røjbæk. 76« I storfeltet, 122×85 cm, ses selve korsnedtagelsen med Maria iklædt rødt og knælende ved korsets fod, mens hun modtager Kristus' afsjælede legeme. Ved hendes side ses en mand i gule klæder, mens Johannes(?) rækker ligklædet frem for at svøbe det om Kristus. Omkring denne gruppe står tre kvinder, dels to som holder om hinanden, dels en kvinde der støtter sig til korset, altså rimeligvis Maria Magdalene. De to sidefelter, begge 122×44 cm, viser yderligere grupper af sørgende. Mod nord ses en gruppe af tre personer stående foran en kvinde i rød kjole, der har kastet sig på jorden i gråd, og mod syd ses en gruppe af soldater, her-

under to med lanser, der overvåger korsnedtagelsen. Røjbæk udførte talrige altermalerier i løbet af sin karriere, ligesom han virkede som kirke-restaurator. Han tog flere gange Korsnedtagelsen op som emne, her i et udtryk, der i farveholdning, figurernes blå konturer og de systematiske, skrå parallelstrøg synes at trække forbindelser til Niels Larsen Stevns religiøse malerier.⁶²

†*Altertavler*. 1) En senmiddelalderlig altertavle, der er omtalt 1589 af biskop Jacob Madsen som en 'skarnstavle' med 'Gud Fader og Skt. Nikolaj ved venstre side' og to yderligere skarnsbilleder (dvs. upassende motiver) nedenfor. Fra tavlen stammer formentlig også de to figurer, der endnu 1809 var i kirken, dels en Maria med Barnet, dels en barnefigur, man noget upræcist gættede på, forestillede 'Kristus i sin ungdom'.⁶³

2) 1590, skænket af ægteparret Knud Bille til Lindved og Berete Banner til Flintholm.⁶⁰ Ifølge en beskrivelse fra 1769 havde tavlen 'en del afdelinger', hvori der med gyldne bogstaver

Fig. 27. Korets indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Interior of the chancel looking east.*

stod dåbsordene og Nadverens indstiftelsesord på dansk. I de mindre felter var der 'zirede' (dvs. prydelige) bibelcitater og delvist bemalede relieffer, og tavlen blev flankeret af søjler. 1706 er det endvidere oplyst, at Berete Banner også havde ladet en lille alabasttavle indsætte 'oven udi' tavlen, dvs. i topfeltet.⁶⁴ På postamentet var der ifølge oplysning af 1769 udskåret initialer og våbener for Berete Banner og hendes to ægtefæller, Claus Bryske og Knud Bille: Bryskevåbenet med initialerne »K:B:F« ('Claus Bryskes fædrene' våben), Bannervåbenet og »B:B:F:« ('Berete Banners

fædrene' våben) samt Billevåbenet og »K:B:F« ('Knud Billes fædrene' våben. Oplysningen kan dog muligvis skyldes en fejllæsning af præsteindberetningen 1706-07, hvor de samme våbener og initialer beskrives som glasmalerier (s. 3283).⁶⁵ Desuden var der følgende indskrift: »Tenne Taule hafver Erlig og Velbyrdig Mand Knud Bilde Til Lindved Met sin Kiære Hustrue, Erlig og Velbyrdig Frue Beride Banner til Flintholm givet til Hundstrup Kirche Ao. 1590«. ⁶⁴ Altertavlen skulle males 1822,¹⁶ men om det skete, er uklart, for 1825 ønskede man at anskaffe 'en passende al-

Fig. 28. Alterbord, 1973, og altertavle fra 1976 med Ingolf Røjbæks maleri af Korsnedtagelsen (s. 3286). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Communion table, 1973, and altarpiece from 1976 with Ingolf Røjbæk's painting of the Deposition from the Cross.*

Fig. 29. (†)Altermaleri af H. Chr. Hansen, Jesus og Synderinden, 1887 (s. 3288). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – (†)Altarpainting by H. Chr. Hansen, *Jesus and the Woman Taken in Adultery*, 1887.

tertavle', og 1826 hed det, at altertavlen skulle beklædes med brædder og males.³¹ Den blev kaseret under kirkens istandsættelse 1853.⁴¹

3) 1853.⁴¹ Der vides intet om tavlens udseende, bortset fra at den ifølge biskop Engelstofts oplysning fra 1861 husede et maleri af *Kristus fremvises for Folket* udført af Lauritz Vilhelm Berth, Svendborg.²⁹

4) (Jf. fig. 25), o. 1872-73. En tavle i nygotisk stil med rektangulært storfelt flankeret af svære pilastre kronet af tårne. Det hele var sat under en kolossal trekantgavl med korsblomstspir og pry-

det af to spidsbuede profiler, den øvre med tand-snit, samt en medaljon med udsparet trepas. Storfeltet kronedes af et trepasformet tympanon. Altertavlen er af en type, baroniet Lehn lod opstille i Øster Skerninge Kirke 1869 (s. 1980), Ollerup Kirke 1869-70 (s. 2030) og siden i Strynø Kirke 1881 (s. 2904). Det blev 1886 omtalt som 'lidet tiltalende', og man ønskede et af mere kunstnerisk og opbyggelig værdi (jf. ndf.).¹⁹

(†)Altermalerier. 1) (Fig. 29), 1887, *Jesus og Synderinden*, olie på lærred, 79×58 cm, signeret »H. Chr. Hansen«, formentlig en lokal maler. Jesus

Fig. 30. (†)Altermaleri af Jens Peder Pedersen, Korsfæstelsen, 1934 (s. 3289). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – (†)Altarpainting by Jens Peder Pedersen, *The Crucifixion*, 1934.

er iklædt lang rød kjortel og blå kappe. Han står med venstre arm langs siden, og højre hånd hviler på hovedet af kvinden, der knæler foran ham. Hun er iklædt en hvid bluse samt blå og brun kjole, og hun skjuler ansigtet i sine hænder. Kompositionen synes påvirket af Anton Dorph, men er spejlvendt af dennes fortolkning. Maleriet blev anskaffet som en midlertidig løsning, der efter Otto Ditlev Rosenørn-Lehns død 1892

blev permanent.⁶⁶ Billedet er nu ophængt i søndre korsarm.

2) (Fig. 30) 1934, *Korsfæstelsen* malet i olie på træ, 183×103 cm, udført af Jens Peder Pedersen, Mynderup, og skænket af skolelærer J. Madsen.¹⁴ Kristus er vist naglet til korset, der fylder hele billedets højde. Ved hans side står Maria, der er iført blå kjole, en kappe og hvidt hovedlin, og Johannes, der holder højre hånd for sit bryst og

Fig. 31. Alterkalk, udført 1874 af Anton Michelsen, København, og disk fra o. 1700 (s. 3290). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Chalice, made in 1874 by Anton Michelsen, Copenhagen, and the paten from c. 1700.*

i venstre en pergamentrulle; hans Evangelium. Ved korsets fod knæler Maria Magdalene, mens Josef af Arimathæa og Nikodemus ankommer i baggrunden og bærer en stige. Jens Peder Pedersen kendes navnlig for sine naturalistiske landskabsbilleder, der er præget af ikke mindst H. A. Brendekilde. I Hundstrupmaleriet, hans eneste alterbillede, trækker han snarere på den nybarokke tradition fra Carl Bloch og Anton Dorph, dog med en friere penselføring og stærkere farveholdning. Et messingskilt monteret i billedets nedre venstre hjørne anfører: »Malet af J. P. Pedersen/ Mynderup 1934«. Udført til \dagger altertavle nr. 4. Billedet er nu ophængt i søndre korsarm.

Alterkalk (fig. 31), udført 1874 af Anton Michelsen, København. Den 22,5 cm høje kalk har en sekstunget fod; hver tunge er udsmykket med et indgraveret hjulkors af varierende udformning. Foden er drevet stejlt op i skaftet, der inkluderer en fladoval midtknop med bosser, som må stamme fra kirkens forrige kalk fra 1563 (se ndf.). På det store bæger er indgraveret et kors med trepasender og en tornekrone om korsskæringen. Under bunden er den stemplet med mestermær-

ke, Københavns bymærke for 1874, årstallet »74« og guardejnmærke for Simon Groth; endvidere er kalken sikkerhedsmærket. På bæget er mestermærket gentaget.

\dagger *Alterkalk*, skænket 1563 af Claus Bryske og Berete Banner til Flintholm.³⁸ Den bar indskriften: »Tenne Kalck lodt Klaus Brysche och Fru Berete Banner gjøre, og 1563 haver de dem be- tent og ham til Hundrop Kirche lent. Xl lodt Sølv og viii ongeske gölen i ort minre« (altså ca. 172 g sølv, et uklart vægtnål for forgyldning(?) 'på nær 1 gram').⁶⁷ Foden var i meget dårlig stand 1853 og måtte istandsættes. Den må være omsmeltet 1874, bortset fra skaftleddet, der er genanvendt i den nye kalk (se ovf.).

Alterdisk (fig. 31), o. 1700. 16 cm i diameter, glat med indgraveret Jesusmonogram og hjulkors på fanen. Ustemplet. Sikkerhedsmærket under bunden.

Oblatæske (fig. 32), 1863, udført af Anton Michelsen, København, og skænket af kirkeejer Otto Ditlev Rosenørn-Lehn.⁶⁸ En cylindrisk æske, 12 cm i diameter og 4,5 cm høj, hvis sider er indgraveret med en bort af medaljoner, hvori

Fig. 32. Oblatæske udført 1863 af Anton Michelsen, København, samt alterkande fra o. 1975 (s. 3290-91). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Wafer box made in 1863 by Anton Michelsen, Copenhagen, and altar jug from c. 1975.*

der er indgraverede kvadratkors. Låget er ligeledes indgraveret med et kvadratkors indsat i en medaljon, hvis indre danner et firpas. Korset har en tornekrone om korskæringen og i dennes midte ses et Jesusmonogram. Æsken er stemplet med mestermærke, Københavns bymærke for 1863, årstallet »63« og Peter Reimer Hinnerups gardejnsmærke. Desuden er der indgraveret givers initialer, »O.D. 1863. R.L.«, og en sikkerhedsmærkning.

Alterstager (fig. 33), sengotiske, nævnt første gang af biskop Jacob Madsen 1589.¹⁵ De 38,5 cm høje stager har en høj, cirkulær fod med skrånende overkant og hviler på tre ben udformet som løver siddende på en firkantet base. Skaftet er cylindrisk med to skarpe led, og lyseskålen omtrent spejler foden. Til stagerne er sekundære holdere til smallere sidelys.

Alterkande (fig. 32), o. 1975, leveret af Cohr Silver. Kanden er 23 cm høj med bredt korpus uden fod, høj slank hals prydet af et tau-rho-kors, høj hank, hængslet låg samt gæk. Under bunden er den stemplet med fabriksmærke,⁶⁹ lødighedsmærket »Sterling« samt »Denmark«, de to sidste

i versaler. Desuden er kanden sikkerhedsmærket. En tilsvarende kande, blot uden låg, blev anskaffet til Særslev Kirke (DK Odense 5961) i 1954, og Hundstrups er givetvis fra samme tid.

†*Alterkande*, nævnt 1886 som en tinkande, der nok var forsynet med 'nogle bibelske figurer',

Fig. 33. Sengotiske alterstager (s. 3291). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Late Gothic altar candlesticks.*

Fig. 34. *Røgelseskar, 1200-tallet, signeret af Jakob Rød (s. 3292). Detalje med runeindskrift. I NM. Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Censer, 1200s, signed by Jakob Rød. Detail with runic inscription.

men som gjorde et uheldigt indtryk ved sin mælkekandeagtige form.¹⁹ 1913 benyttedes en sort porcelænskande med guldkors.⁷⁰

Syvstage, o. 1925, en 37,5 cm høj 'Titusstage' med sekskantet fod i tre afsæt; alle fodens sider er udsmykket af et blomsterrankerelief. Armene former parvis halvcirkler og er prydet af diskrete kugleled.

Røgelseskar (fig. 35), 1200/50, støbt i bronze af Mester Jakob Rød fra Svendborg. Karret er 16,5 cm højt og 12 cm i diameter. Bunden hviler på en høj, smal fod og er inddelt i tre felter af skraverede stave. To af felterne rummer ornamentik, mens det tredje har en mesterindskrift (fig. 34) sat i runer: »Magistør Røth« (Mester Rød).⁷¹ Låget er dekoreret af et trekantmønster og slutter i et lille tårn; begge dele er typiske for Jakob Røds arbejder. Karret bæres i et greb med ring og tre leddede jernstænger monteret i øskener på karrets sider. Røgelseskarret er nævnt første gang 1750, da det blev benyttet som ildfad.⁷² På et tidspunkt efter 1807 indgik det i raritetssamlingen på Orebygård (Lolland),⁷³ hvorfra det 1922 blev overdraget til Nationalmuseet (inv.nr. D10259). Fra Mester Røds hånd kendes 13 røgelseskar (se også Ulbølle, s. 3229).

Fig. 35. *Røgelseskar, 1200-tallet, signeret af Jakob Rød (s. 3292). I NM. Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Censer, 1200s, signed by Jakob Rød.

Fig. 36. Dåbskande, o. 1915, og dåbsfad, o. 1850-99(?) (s. 3294). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Baptismal jug, c. 1915, and baptismal dish.*

†*Messehagler*. 1) Nævnt 1724, af ‘blommet tøj’, var på det tidspunkt gammel og ubrugelig.²³ 2) 1724, af rødt atlask med guldknipling.²³ 3) 1839 var en ny messehagel under udarbejdelse.⁷⁴

Alterskranke, fra restaureringen 1976 og formentlig tegnet af arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen.⁷⁵ Den er udført af eg og trekvartcirkulær med fem fag, hylde til særkalke og et knæfald, der er polstret med vinrød uld.

†*Alterskranke* (jf. fig. 25), sandsynligvis indrettet under hoveddistandsættelsen 1872-73. En halv-rund skranke, hvis cylindriske balustre havde en skarpkantet midtled og bar en kraftig håndliste. Baroniet Lehn lod tilsvarende alterskranker indrette i Skt. Jørgen Svendborg 1878 (s. 430), Sørup o. 1865 (s. 464), Øster Skerninge 1866, (s. 1984), Ollerup 1869 (s. 2034), Drejø 1875 (s. 2850), Strynø 1867 (s. 2909) og Avernakø.

†*Korbuekrucifiks*, nævnt 1809 som hængende ‘ungefæhr midt i kirken på den nordre side’. Det må være kasseret kort herefter.⁶³

Døbefont (fig. 37), udført af to romanske fontefødder, der begge er formet som omvendte terningkapitæler og som er stillet oven på hinanden; 81 cm høj. Den nedre sokkel har 53 cm brede sider, mens den, der agerer kumme, har 64 cm brede sider. Begge er udført som rundbuede

tympana med tovsnoning langs kanten, og på hjørnerne er fremspringende menneskehoveder (kummens er således vendt på hovedet). I to af

Fig. 37. Den romanske døbefont (s. 3293). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The Romanesque font.*

fodens felter er hugget kvadratkors. Fonten står østligt i skibets mellemgang på en cirkulær fundamentsten af granit. 1956 blev den flyttet fra korets nordvesthjørne til dens nuværende plads. 1889 blev fonten undersøgt for eventuelle oprindelige farverester, men der blev kun fundet kalkningsstænk.⁷⁰

Dåbsfad (fig. 36), 1800-tallets anden halvdel(?). Et cirkulært fad, 52,5 cm i diameter, hvis bund har rette, ganske dybe sider; glat fane. Fadet er anskaffet på et tidspunkt efter 1859, da det ældre †*dåbsfad*, nævnt 1724 som udført af tin,⁷⁶ endnu var i brug, til trods for at kirkeinspektionen havde krævet det udskiftet siden det 1839 blev konstateret utæt.¹⁹

Dåbskande (fig. 36), o. 1915, af messing, 37 cm høj. Kanden har en cirkulær fod med konkav profil, mens korpus er højt og slankt med en robust hældetud, en hank og et hængslet låg, der slutter i

Fig. 38. Prædikestolens 1. fag (s. 3294). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *First bay of pulpit.*

et hjulkors. Kanden er anskaffet efter overgangen til selveje 1913 (jf. ndf.), men muligvis bekostet af den forhenværende kirkeejer, baroniet Lehn, eftersom det i arbejdet frem mod selveje blev noteret, at kirkeejeren skulle forsyne kirken med en ny dåbskande.⁵⁵ †*Dåbskande*, nævnt 1913, af tin.⁷⁰

Prædikestol, (fig. 38–41), skænket 1566 af Claus Bryske og Berete Banner til Flintholm, men ombygget 1856 (se ndf.). Kurv i fem fag fra 1856, hvis rammeværk er prydet af meget slanke, profilerede felter. I denne konstruktion er de oprindelige fyldinger indsat; kun er et enkelt postamentfelt erstattet af en glat fyldning. Storfelterne er skåret i forsænket relief, hvis øverste del er udført som en arkade, der har en muslingeskal i rundbuefeltet og i sviklerne planteornamenter. I første fag er skåret en medaljon med brystbillede af en soldat i arkaden, mens der i den nedre halvdel af fyldingen er skåret et groteskeornament af planteslyng om et ansigt. De øvrige fire felter følger et fælles skema, idet der nederst i fyldingen er skåret et våbenskjold, der identificeres i arkadefeltet derover. Læst fra venstre er der tale om: Ulfeldt (»Klavs Bryskes mørrne«), Bryske (»Klavs Bryskes Ferne«), Banner (»Berite Baners ferne«) og Rosenkrantz (Berite Baners mørne 1566).⁷⁷

Første fags postamentfelt er glat, mens de øvrige rummer spejlende groteske ornamentter. I frisen er karvskaarne versalindskrifter på dansk og latin: »Herren er mih/ hob: Amen«, »Clamane ces-/ ses qvasi tvba«, »exalta vocem/ tvam et annvn-«, »cia popvlo sce-/ lera eorvm«, »et domvi Ia-/ cob p(ec)c(a)ta eor(um)« (Råb af fuld hals, spar ikke på stemmen, løft din røst som hornet! Forkynd mit folk dets overtrædelse og Jakobs hus dets synder, Es. 58,1).

Stolen hviler på en ottekantet sokkel fra 1900-tallet, der er stillet på en muret base. Opgangen er sekundær, og dens vange har to profilerede fyldinger, mens mægleren er kvadratisk. Prædikestolen har oprindeligt haft sort bund, af hvilken en del fortsat er synlig.

Stolen står i lakeret eg, og rammekonstruktionen har formentlig aldrig været malet. Der kendes intet til ældre stafferinger, bortset fra at der i alle de udskårne felter stadig er rester af den oprindelige sorte bund. Da denne er fragmentarisk bevaret,

kan det tyde på, at sekundære farvelag er blevet afrenset, måske forud for at fyldingerne 1856 blev indsat i den ny ramme. Kombinationen af de detaljerede udskæringer og den sorte bund har givet reliefferne karakter af niello (en sølvsmedeteknik hvor der lægges sort bund på metallet, så orna-

mentikken fremhæves), et udtryk, der var meget populært i renæssancegrafikken og ikke mindst kendes fra ornamentstik af den type, stolens relieffer er baseret på. 1947 ønskedes stolen ferniseret eller lakeret,⁴⁸ inden den 1974 blev restaureret ved snedkermester Carl Nielsen, Otterup.²⁰

Fig. 39. Prædikestol, skænket 1566 af Claus Bryske og Berete Banner (s. 3294). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Pulpit, donated in 1566 by Claus Bryske and Berete Banner.*

Fig. 40–41. Prædikestol. 40. 2. og 3. fag med Claus Bryskes våbener (s. 3294). 41. 4. og 5. fag med Berete Banners våbener (s. 3294). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Pulpit. 40. Second and third bays with the arms of Claus Bryske. 41. Fourth and fifth bays with the arms of Berete Banner.

Prædikestolen stod 1589 ‘ved enden af koret i søndre side’.¹⁵ Den blev 1856 opfattet som ‘så gammel og styg, at den formentlig ikke ved nogen maling kunne blive ordentlig’, hvorfor man forventede at kassere den.¹⁹ Det var altså rimeligvis på dette tidspunkt, de gamle relieffer blev indsat i nyt rammeværk.

Stolestader (jf. fig. 26), formentlig indrettet under hovedindsættelsen 1872–73, der formentlig blev forestået af arkitekt Ove Petersen, København (jf. s. 3284).⁷⁸ De har 116 cm høje gavle med tagformet topstykke med et udsparet trepas. Bænken bæres af tre ben, hvoraf det mod midtergangen er udsavet med profileret front og rundbuefelt med en medaljon. Ryglænet er svagt skrånede og udført med to tværrektangulære fyldinger.

Stolene er opstillet 2×13 stole i midtskibet samt henholdsvis syv og tre bænke i syd- og nordkapperne; mod nord med fyldingsfrontpaneler.

Stolene svarer til dem, baroniet Lehn lod indrette i de fleste af sine kirker: Skt. Jørgens (s. 433, nr. 3), Sørup 1865 (s. 464–66), Egense 1861–62 (s. 1938), Øster Skerninge 1866 (s. 1988), Ollerup 1869 (s. 2036), Drejø 1875 (s. 2853) og Strynø 1867 (s. 2912). 1908 var der 18 stole i midtskibets sydside og 16 i nord, mens der stod otte stole i hver korsarm. Stolene står i en støvet rød bemaling med lyseblå stafferinger fra 1973.

†Stolestader, o. 1566, indrettet af Berete Banner til Flintholm. I en beskrivelse af kirken 1707 oplystes det, at de tre første stole tilhørte Flintholm, samt at forreste stol i hver blok var indrettet som

†*herskabsstol* og forsynet med henholdsvis det udskårne Bryskevåben samt navnetrækket »Klavs Brysche 1566« og Bannervåbenet samt navnetrækket »Berride Banner 1566«. ⁶⁰ Sidstnævnte må have stået bag indretningen af stolene, eftersom Claus Bryske var død to år forinden. Det var således også blot hendes initialer, »BB«, der var skåret i de almindelige stolestader. Stolene var formentlig i brug helt frem til 1800-tallets slutning og følgelig identiske med dem, der 1822 blev beskrevet som hvidmalede. ¹⁶ 1842 var stol nr. 17 og 22 forrådnede og skulle udskiftes. ¹⁹

Fig. 42. Pengeblok, o. 1800 (s. 3299). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Money box*, c. 1800.

Fig. 43. Klingpunge nr. 1-2, o. 1800 (s. 3299). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Collection purses nos. 1-2*, c. 1800.

†*Skriftestole*. 1-2) Nævnt 1589 som smukke. ¹⁵ 3) Omtalt 1876, da kirkeejer Otto Ditlev Rosenørn-Lehn bad om at blive fritaget fra at efterkomme synets krav om, at præstens stol blev nedtaget, indtil synet havde udtalt sig om, hvad der skulle træde i stedet for den. ⁷⁹

To bænke, o. 1872-73, med udsavede, rundbuede gavle er opstillet i tårnrummet.

†*Monstransskab*, nævnt 1809 som gammelt, udført af nu trøsket egetræ og jernbeslæet. Indvendig var det inddelt i fire eller fem rum. ⁶³

†*Kiste*, nævnt 1807. En ældre kiste med tre låse. ⁶³

Dørføj, udvendig (jf. fig. 9), 1983, og udført som i 'noje overensstemmelse' med fløjen fra hovedistandsættelsen 1872-73. ¹⁴ Dobbeltfløjen er fladbuet, og hver fløj har to slanke fyldinger, der står i lysegrå bemaling med omgivende brunt rammeværk.

Dørføj, indvendig (fig. 44), udført under tårnets istandsættelse 1872-73. I nygotisk stil med dob-

Fig. 45. Lysekroner nr. 1, 1950 (s. 3300). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Chandelier no. 1. 1950.*

belte fyldingsfløje under en spidsbuet tympanon med felt udført som et gotisk rosenvindue. I døren mellem våbenhus og skib.

Klingpunge, 1) (Fig. 43), o. 1800, med pose af grønt fløjl, 11 cm i diameter, på et 70 cm langt drejet skaft, der er sortmalet. Opsat på skibets vestvæg. 2) (Fig. 43) o. 1800, med pose af rødt fløjl, 12 cm i diameter, med kvast. Posen er monteret på et 90 cm drejet og lakeret skaft. Opsat på skibets vestvæg.

Pengeblok. (fig. 42), o. 1800, måler 19×15 cm og er 92 cm høj. Den er beslået med jernbånd på hjørnerne samt under pengeskuffen og har en jernhætte med pengerille. Lågen er sikret med to hængslede jernbånd og et overfald til låsen. Opstillet i skibets vestende ved døren fra våbenhuset.

Fig. 44. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church interior looking west.*

Orgel, 1964, med fem stemmer, ét manual og anhangspedal. Bygget af Jydsk Orgelbyggeri, Hinnerup. Disposition: Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Scharff 2 kor. Manualomfang C-g³, pedalomfang C-d¹. Koblinger: M-P. Tegnet af arkitekt Ejnar Mindedal¹⁴ og opstillet på gulvet mellem hovedskibets østfag og nordre korsarm med vestvendt facade og østvendt spillebord. Et nyanskaffet *†harmonium* er nævnt 1898.⁸⁰

Salmenummertavler (jf. fig. 26), o. 1872-73, måler 79×49 cm og er udført med en profileret ramme, der har små knapper foroven og halvrunde hængestykker. De seks tavler er til hængenumre og står med støvet blå ramme med detaljer i guld og grå bund, hvorpå det med groteskversaler (sans serif) er anført »Nadv.« og »Daab« i to underfelter markeret med sorte linjer. Tavlerne er sandsynligvis indrettet under baroniet Lehns hovedstandsættelse af kirken 1872-73, idet de svarer til de tavler, baroniet på samme tid lod opsætte i andre kirker, herunder Skt. Jørgens (s. 434), Sø-

Fig. 46. Mindetavle, o. 1864, over soldaterne Lars Madsen, Rasmus Jørgen Petersen, Lars Johan Petersen og Niels Hansen (s. 3300). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Memorial tablet, c. 1864, to the soldiers Lars Madsen, Rasmus Jørgen Petersen, Lars Johan Petersen and Niels Hansen.

rup (s. 467), Egense (s. 1943), Øster Skerninge (s. 1966), Ollerup (s. 2045), Drejø (s. 2857) og Strynø (s. 2916). I så fald skyldes de formentlig arkitekterne Ove Petersen og Vilh. Dahlerup, der forestod disse istandsættelser.

†*Salmenummertavler* (jf. fig. 25), nævnt 1852, da de gamle tavler trængte til at blive malet, men samtidig var i så dårlig stand, at man foretrak at anskaffe nye.¹⁹ Det vides ikke om dette skete. Salmenummertavlerne skulle males 1892.¹⁹

Lysekroner. 1) (Fig. 45), 1950, med otte svungne arme, der har delfinled og i det indre slyng et relief af et hestehoved. Hver arm bærer to lys, monteret på et skaft med kugleformet knop og lille hængekugle med knop. Ophængt i korsskæringen.

2-3) 1973, med otte s-svungne arme, flade lyse-skåle, balusterskaft med hængekugle og knop. Ophængt i korsarmene. 4-5) 1973,¹⁴ med 2×8 s-svungne arme på et profileret skaft afsluttet af en lille hængekugle med knop. Ophængt i skibets to sydligste fag.

Seks barokformede *lampetter* fra 1900-tallets anden halvdel er opsat med fire i koret og to i tårnrummet.

Kandelabre, 1900-tallets midte, til fem lys. De 150 cm høje kandelabre har fire s-svungne arme, mens det femte lys kroner skaftet. Opstillet på hver side af alterbordet.

Kirkestævnetavle, o. 1850, 34×22 cm, med svungen overkant og indskrift »Lyses til kirkestævne« i forgyldt skriveskrift på mørkebrun grund. Opsat i tårnrummet.

Mindetavle (fig. 46), o. 1864, for Lars Madsen, 19. infanteriregiments 8. kompagni, †17. maj 1864 i Odense, Rasmus Jørgen Petersen, 5. infanteriregiments 5. kompagni, †29. juni 1864 på Als, Lars Johan Petersen, 5. infanteriregiments 4. kompagni, †18. jan. 1864 i Flensborg, og Niels Hansen, 16. infanteriregiments 7. kompagni, †18. april 1864 i Svendborg.

Marmortavle, 78,5×44 cm, indsat i nybarok egetræsramme, med personalia og overskriften »De døde for Fædrelandet« i forsænket antikva malet op med guld. Opsat på søndre korsarms vestvæg.

Fig. 47. Ulfstands(?) våbenskjold på klokke nr. 1 (s. 3301). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Arms of Ulfstand(?) on bell no. 1.

Fig. 48-49. Klokker. 48. Nr. 1, skænket af Claus Bryske og Berete Banner (s. 3301). 49. Nr. 2, støbt 1885 af B. Løw og søn, København (s. 3301). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Bells. 48. No. 1, donated by Claus Bryske and Berete Banner. 49. No. 2, cast in 1885 by B. Løw og søn, Copenhagen.

Klokker. 1) (Fig. 48), skænket 1561 af Klaus Bryske og Berete Banner til Flintholm, 78,5 cm i diameter. Om halsen løber fire felter mellem lister. I de to øverste er en fejlstøbt indskrift, hvis meningsgivende ord Løffler læste som: »...anno domini MDLXI...IHS hr iou(?) Povl ...«. ⁸¹ I det brede felt under indskriften ses tre våbenskjolde. Det første har to skrå striber (fig. 47), det næste de sammenslyngede initialer »PS«, og i det sidste våbenskjold ses en skaktavlet skråbjælke, der deler en svagt antydet figur. Først- og sidstnævnte våbener foreslås her forsøgsvis tolket som forenklede udgaver af givernes mødrene våbener, Ulfstand og Rosenkrantz (jf. prædikestol s. 3294), en tolkning, der støttes af knapt synlige initialer »RK«, der er ridset eller fejlstøbt ved sidstnævnte våben. Er dette forslag korrekt, kan det midterste skjold være den i indskriften nævnte »Povl sl«'s bomær-

ke. Halsens nederste felt rummer navnene »Klavs Broske. Frv Bieite Baner«, der er knyttet til de to givernes våbener på selve klokkelegemet, Bryske og Banner. Endvidere er støberens to mærker sat på klokkelegemet (fig. 48 og 57). Klokken er op-hængt vestligst i tårnet i en slyngebom.

2) 1885, støbt af B. Løw og søn, København, 78 cm i diameter. Om halsen er med versaler anført »Støbt af B Løw & Søn Kiøbenhavn« og på legemet »Bekostet omstøbt aar 1885 af/ O. D. baron Rosenørn Lehn« i en halvcirkel om hans våbenskjold. Omstøbt af †klokke.

†Klokke, nævnt 1589 af biskop Jacob Madsen som 'smuk'. ¹⁵ Ifølge en oplysning fra 1707 var den uden indskrifter og mindre end klokke nr. 1. ⁶⁰

To små †messeklodder er nævnt 1589 af biskop Jacob Madsen. ¹⁵

Fig. 50. Plantede æbletræer af sorten 'Filippa' ved kirkegårdsmonument nr. 3 (s. 3304). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Planted apple trees of the sort 'Filippa' by churchyard monument no. 3.*

GRAVMINDER

Kirkens historiske gravminder omfatter tre kirkegårdsmonumenter, dels et **støbejernskors* fra 1800-tallets midte, dels monumenterne over digteren Mads Hansen fra 1880 og over Filippa Johansen fra 1923, der begge står på kirkegården, dels et **støbejernsmonument* fra det tidlige 1800-tal, der nu er på Svendborg Museum. Endvidere er der under korets gulv en nedlagt og opfyldt *†*gravkrypt, hvori man under gulvet begravede syv kister fra tiden 1591-1761.

*†*Gravkrypt under koret, formentlig indrettet o. 1560 af Claus Bryske og Berete Banner til Flintholm.⁶⁰ 1707 stod der tre kister i krypten, nemlig Berete Banners og hendes to ægtefællers, Claus Bryske og Knud Bille. Alle kisterne var særslået, angiveligt under den svenske invasion 1658, og derfra vidste man, at Berete Banners legeme og ligklæder var ualmindelig velbevarede.⁶⁰ Gravkrypten blev efterfølgende benyttet af flere kir-

keejere (jf. begravelser ndf.), og ved 1700-tallets midte henstod seks voksenkister og en barnekiste i krypten.³⁸ 1807 var der problemer med lugerne over begravelsen.³² Den blev opfyldt 1873,³³ på et tidspunkt hvor der var 'et antal levninger af kister og skeletter' i den, som man antog tilhørte Bryskernes slægt.³³ Ældre, delvist ødelagte afskrifter af †kistepladerne (jf. ndf.) viser imidlertid, at de fleste har tilhørt Kaasslægten på Lindskov. Således blev der ved kirkens istandsættelse 1972 fundet kistesøm med våbenskjolde for Kaas (Mur), Gaas, Banner og von Schulte, henholdsvis Rudbæk Kaas' og Jytte Banners anevåbener; man fandt endvidere spor efter i alt otte kister.⁸² Af disse er blot syv omtalt i indberetningen til Jessen, Turah og Danske Atlas 1769 (jf. †kister ndf.)

Begravelser: Claus Bryske, †5. jan. 1564; Berete Banner, begr. 29. sept. 1592;⁸³ Benedicte Sophia Kaas, †15. nov. 1680; Rudbæk Kaas, †26. jan. 1689; Jytte Banner, †12. aug. 1694; Anna Catharina Kaas, †1685; etatsrådinde Charlotte Amalie Rasch, begr. 7. jan. 1761.

†*Kister.* Nedenstående kister er omtalt i indberetningen til Turah fra 1769 som anbragt i krypten. De blev begravet under gulvet, da krypten 1874 blev sløjfet og opfyldt.⁸⁴ Kistepladerne skal ifølge en oplysning fra 1890 være overgået til kirkeejer Otto Ditlev Rosenørn-Lehn og må formodes at være indlemmet i raritetssamlingen på hans bopæl, Orebygård (Lolland).³³

1) 1592(?), muligvis Berete Banner, †1592. Kisten skal være sønderslået under Svenskekrigen 1658. I præsteindberetningen 1706-07 oplyses det, at Berete Banners lig endnu lå i den sønderslåede kiste og var meget velbevaret. Det er overvejende sandsynligt, at kisten er identisk med den 'gamle kiste' med et balsameret lig, der er nævnt 1769, og som også Hans de Hofman nogle år forinden tolkede som Berete Banners kiste.⁸⁵

2) 1680, over Benedicte Sophia Kaas, *3. sept. 1680 på Oregård, †15. nov. 1680. En barnekiste udsmykket med filigran i kobber og formentlig læderbetrukket.⁸⁶ Kisten stod 1769 oven på nr. 4.

3) 1689, hr. Obristlieutenant Rubech (Rudbæk) Kaas til Lindskov og Vejstrup, *18. okt. 1643, †26. jan. 1689.⁸⁷ En kiste betrukket med sort læder og beslået med 'kobber og smukt ud-

arbejdet filigran'. Fra kisten er bevaret to **kistesøm*, hvis hoved måler ca. 4×3 cm og formet som Gaas'ernes hjelmprydede våben; de blev 1888 skænket af kulhandler Lauritz F. Hagen til Nationalmuseet (inv.nr. D2393). †*Kistepladen* af kobber havde detaljeret personalia afsluttet af verset:

Her under ligger Kaas i stille Roe og Hvile,
Som ikke grunde for Dødens hvasse Pile,
Som er ey ubekiendt af Dyd og Tapperhed,
Som tiende for at flye sin Fædreneland Fred.
Her ligger han dog ey, som han vare over vundet,
Af Døden, thi han har mod Døden seyret fundet.
I Christi Død ved Herren han skal en gang Opstaae
Med Ævig Seyer, og med Ærens Crone paa.⁸⁸

Til kisten var knyttet to †*gravfaner* ophængt i koret. Den ene var en sørgefane, den anden bar indskriften »Den ædle og Welbaarne Hr. Rubech

Fig. 51. *Kirkegårdsmonument nr. 1, 1826-27, (s. 3304). Foto Inger Marie Helgasdatter Mulvad 2020. – *Churchyard monument no. 1, 1826-27.*

Fig. 52. Kirkegårdsmonument nr. 2, 1880, over digteren Mads Hansen (s. 3304). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Churchyard monument no. 2, 1880, to the poet Mads Hansen.

Kaas, Herre til Lindskov og Vejstruppe Gaarder, hans Kong(e)l(ige) Majest(æt) til Danmark og Norge bestalter Oberst Lieutenan(t) under det lovlige Siellandske Randzovske Regiment til Hest er fød paa hans Fædrene Gaard Lindskov an(n)o 1643 d(e)n 18 Octob(e)r, vdi Ottense i Herren salig hensoven 1689 d(e)n 18. (dvs. 26.) Jan(uar) udi hans Alders 46 Aar 3 Maaneder og 2 Dage«. ⁸⁹ Under denne var Kaasvåbenet omgivet af verset »Her hænger Martis Skielt (dvs. krigsguden Mars' skjold)/ Som Kaas før forestoed/ Men der han til Guds Telt/ gik hiem sig effterloed«. ³⁸

4) 1694, over Jytte Banner, Rudbæk Kaas' hustru, *2. febr. 1661 på Jungskov, †12. aug. 1694 på Vejstrup.

En kiste som nr. 3, hvis †kisteplades detaljerede personalia afsluttedes med »Ævig lever hun hos Gud paa sielens Vegne, og Legemet forventer paa den yderste Dag en ærefuld Opstandelse«. ³⁸

5) 1694, over jomfru Anna Catharina Kaas, *13. marts 1685 på Lindskov, †25. nov. 1684 ('har levet 9 år ringere end 3 måneder og 18 dage'). En kiste som nr. 3, hvis †kisteplade var afsluttet af verset:

Mig som sin brud min Gud med Ære, Krants og Crone
Med ziirlig Himmelglands har prydet for sin Throne,
En ædel Arv ieg fik, hvortil ieg og var fød,
Mit levnet kort og got, og salig var min død. ²²

6) 1700-tallet(?), over ubekendt. ²² En kiste, der var 'endnu smukkere' end de øvrige i krypten, betrukket med læder og med kistebeslag i sølv. På låget var et kors og talrige beslag, men tilsyneladende ingen kisteplade. På lågets ender stod nogle ulæselige tyske vers. Kisten var 1769 opstillet på venstre side af nr. 4.

7) 1761, over etatsrådinde Charlotte Amalie Rasch, †1760/61, g.m. landsdommer Christian Schouboe. ⁹⁰ Kisten var betrukket med sort klæde. At etatsrådinde Rasch blev begravet i krypten, skyldes, at hun i sin enkestand boede på sognets herregård, Flintholm.

Kirkegårdsmonumenter. *1) 1826–27, over ubekendt, af smedejern. 138 cm højt, med oval skriftplade, der bæres af dekorativt svungne, spinkle ben og krones af et tilsvarende topstykke med kors. Tilsvarende monumenter kendes fra Krarup Kirkegård (s. 3533). ⁹¹ I Svendborg & Omegns Museum, inv.nr. 8.512.

2) (Fig. 52), 1880, over digteren og grundlægger af bl.a. Vester Skerninge Folkehøjskole Mads Hansen, *23. juli 1834, †2. april 1880. Bauta af granit, med personalia indhugget i versaler afsluttet med »Herren kommer«. Opstillet syd for kirken.

3) (Fig. 53), 1923, over Filippa Johansen, *17. dec. 1864, †16. april 1923. Hovedsten af sort granit, 62×42 cm med personalia i indhuggede versaler sluttende med »Guds vilje ske!«. Filippa Johansen var ophav til æblesorten 'Filippa', og omkring hendes grav (fig. 50) er plantet små æbletræer af denne sort. I kirkegårdens sydøstre hjørne.

Fig. 53. Kirkegårdsmonument nr. 3, 1923, over Filippa Johansen (s. 3304). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Churchyard monument no. 3, 1923, to Filippa Johansen.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller trykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Hundstrup Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933–, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København* (RAK). *Reviderede Regnskaber, Kirkeregnskaber*: Regnskaber Fyn 1662–1837. 3. Nyborg Provsti. Sallinge Herred 1662–74 (RAK. *Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695–1786 (*Bispeark.* Kirkeejere). – Indberetninger om kirkernes tilstand og indkomst 1664–78 m.m. (RAO. *Bispeark.* Indb. om kirkernes tilstand.) – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812–30 (*Bispeark.* Indb. om kirker og kirkegårde). – Sallinge Herreds breve 1539–1689, 1804–1812. – Sunds Herreds breve 1722–1785,

1804–05 mm (*Bispeark.* Sunds Hrds. breve). – Sunds og Sallinge herreder 1859–67 (*Bispeark.* Sunds og Sallinge hrdr.). *Sunds Herreds provstiarkiv*: Justitsprotokol m.m. 1690–1824 (heri kirkesyn 1760–1824) (*Provstiark.* Justitsprot. m.m.). – Breve fra biskop, amtmænd, stiftsovrighed og forskellige 1805–12 m.m. (*Provstiark.* Breve fra biskop, amtmænd m.m.). *Sallinge Herreds Provsti*: Returnerede cirkulærer 1851–64 m.m. (*Provstiark.* Ret. cirkulærer). – Synsprotokol for kirker 1935–81 (*Provstiark.* Synsprot.). Øster Skerninge-Hundstrup *pastoratsarkiv*: Forpagtningskontrakter (*Pastoratsark.* Forpagtningskontrakter). *Hundstrup-Øster Skerninge Sogn*: Diverse breve og dokumenter 1763–1928 (*Hundstrup Sogneark.* Div. breve og dok.); Embedsbog 1736–68, 1829–1934 (*Hundstrup Sogneark.* Embedsbog). *Hundstrup Menighedsrådsarkiv*: Forhandlingsprotokol 1904–92 m.m. (*Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.). – Diverse menighedsrådsager 1908–30 (*Pastoratsark.* Div. menighedsrådsager). *Baroniet Lehns godsarkiv*: Byggesager 1861–1922 (*Baroniet Lehns godsark.* Byggesager). – Sager vedrørende baroniet Lehns kirker 1792–1921, (*Baroniet Lehns godsark.* Sager vedr. kirker). *Fyn i almindelighed. Topografica*: 1–2. Emneordnet (*Fyn i alm.* 2. Emneordnet). – 3. Indberetninger til Jessen, Thurah og Danske Atlas 1743–71 (*Fyn i alm.* 3. Indb. 1743–71). – 6. Udskrift af de af stiftets præster i henhold til stiftsovrighedens befaling af 22. okt. 1706 indgivne beretninger om kirkerne og disses antikviteter (*Fyn i alm.* 6. Indb. 1706).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Gamle Kongelige Samling* (GKS): 2351. 4°. Udskrift af Præsteskabets i Fyens Stift Antegnelser om Kirkerne i Fyen og underliggende der i Stiftet, for det meeste samlede og indgivne til Stiftets Øvrighed 1706–1707, med nogle faae Tegninger af Gravsteder og Vaabener (GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706–07).

Nationalmuseet. Indberetninger: J. B. Løffler 1886 (generelt); Kirsten Weber 1955 (inventar); Mogens Larsen 1974 (prædikestol); Albert Fabritius 1972 (kister).

Tegninger. *Nationalmuseet* (NM). Ejnar Mindedal Rasmussen 1960–62 (plan, snit, orgel). – Ebbe Lehn Petersen 1970 (plan, snit, detaljer); 1983 (indgangsdør); 1988 (graverhus).

Danmarks Kunstbibliotek. V. Dahlerup 1836–1907 (diverse skitser).

Historisk indledning og kirkens omgivelser ved David Burmeister, bygning ved Anders C. Christensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeeck Dahl, Katrine Faust Larsen, Ida Marie Bjørnlig, Marie Louise Blyme, Lukas Svane Nielsen m.fl. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedso. Redaktionen afsluttet februar 2022.

¹ *Danmarks Riges Breve*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938-, 3, III, 44 nr. 63 (efter 29. sept. 1348).

² *Scriptores Rerum Danicarum mediæ ævi I-IX*. Udg. af Jacob Langebæk m.fl., Kbh. 1772-1878, I, 322; *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*. Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894-1939, nr. 5614 (2. nov. 1416).

³ »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524-1526«, *Danske Magazin*, 4, 1873, 50.

⁴ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*. Udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1885-2005 (*KancBrevb*), 27. febr. 1579.

⁵ *De ældste danske Arkivregistraturer I-V*, Kbh. 1854-1910, 5,2 1031.

⁶ S. Jørgensen, »Bidrag til fynsk Præstehistorie«, *Kirkehistoriske Samlinger*, III, 2, 1877-80, 193; *KancBrevb* (note 4), 8. aug. 1660.

⁷ *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden, 1535-1765*. Udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1892-1955 (*Kronens Skøder*), II, 633 (12. nov. 1687). RAO. *Bispeark*. Sallinge Hrds. breve (Kirkeejere er omtalt bl.a. 1687 og 1714); RAO. *Bispeark*. Kirkeejere. senere kirkeejere er omtalt i bl.a. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve (1805), *Bispeark*. *Indb. om kirker og kirkegårde* (1826) samt *Provstiark*. *Kopibog* (1853).

⁸ *Kronens Skøder* (note 7), IV, 608 ff. (12. dec. 1725). Ved tilskødningen af von Gabels jordegods fra Kronen til Johan Lehn den 31. dec. 1725 blev der blot henvist til det få uger ældre skøde af 12. december uden at specificere de konkrete ejendomme.

Fig. 54. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations.*

⁹ RAO. Pastoratsark. *Forpagtningskontrakter*; Menighedsrådsark. *Forhandlingsprot.*

¹⁰ RAO. *Menighedsrådsark*. Div. menighedsrådsager.

¹¹ NM. *Antikvarisk-Topografisk Arkiv* (Beretningsarkivet). 1563-skillingen er af typen Holger Hede, *Danmarks og Norges mønter 1541-1814*, Kbh. 1964, nr. 12.

¹² Den første udvidelse (mod nord) er markeret på Højkantkortet fra 1840-99, men synes ikke desto mindre at være sekundært indtegnet på matrikelkortet fra 1850. Vestudvidelsen blev begyndt planlagt 1929, jf. RAO. *Menighedsrådsark*. Div. menighedsrådsager, og ses gennemført på Luftwaffes luftfoto fra 1944; jf. www.historiskatlas.dk.

¹³ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.

¹⁴ NM. *Antikvarisk-Topografisk Arkiv*. Korrespondancearkivet.

¹⁵ Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 244.

¹⁶ RAO. *Provstiark*. Justitsprot.

¹⁷ RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 1668 omtales den som 'den østre kirkeläge', men der er formentlig tale om samme indgang.

¹⁸ RAO. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn.

¹⁹ RAO. *Baroniet Lehns godsark*. Sager vedr. kirker.

²⁰ RAO. *Menighedsrådsark*. *Forhandlingsprot.*

²¹ På matrikelkortene for 1811-50 og 1850-97 er anført en bygning nord for kirken på det jordstykke, der o. 1850 indlemmedes i kirkegården. Det er dog sandsynligvis en fejl, at den 1850 blev ført over på det ny matrikelkort, eftersom bygningen ikke er indtegnet på 'Højkantkortet' fra 1840-99.

²² RAO. *Fyn i alm.* 1-2. Emneordnet.

²³ RAK. *Rentekammeret. Danske Afd. Fyns Renteskriverkontor*. Dokumenter angående salg af Hvidkilde og det halve Lindskov til Johan Lehn.

²⁴ *KancBrevb* (note 4), 28. juli 1563.

²⁵ RAO. *Menighedsrådsark*. *Forhandlingsprot.* Nødtørftshuset er tegnet ind på planen for kirkegårdens udvidelse 1929 i RAO. *Hundstrup sognark*. Breve og dokumenter.

²⁶ Billedkvaderen blev genfundet 1972 efter afbankning af facadens cementpudslag (s. 3280).

²⁷ Dog kan det ikke udelukkes, at der her er tale om spor af en yngre indgang i forbindelse med det nedrevne våbenhus, jf. s. 3275.

²⁸ At breddeafvigelsen ikke kan konstateres i bagmurene over loftet, kan skyldes, at der i væggene er opmuret oprindelige hvælvforlæg. En endelig afklaring af dette forhold ville dog kræve afhugning af væggenes cementpuds.

²⁹ C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyens Stift (Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog)*. Begyndt 1853. Manuskript i NM, 114, 153.

³⁰ Forbandtet er ikke ganske tydeligt, men synes at være munkeforbandt i den øvre del. Et mindre parti af murens murværk er i det nedre dog muligvis muret i krydsforbandt, hvilket tyder på en senere reparation.

Fig. 55. Udsnit af langhusets vestre trekantsgavl set mod vest (s. 3271). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Detail of western pediment of the nave looking west.

³¹ RAO. *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.

³² RAO. *Provstiark*. Breve fra biskop, amtmand m.m.

³³ RAO. *Hundstrup Sogneark*. Embedsbog.

³⁴ Jf. artikel i *Fyns Amts Avis*, 9. juni 1973.

³⁵ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07.; jf. også *Rasmussen og Riising 1995* (note 15), 244.

³⁶ *Engelstoft 1853* (note 29), 114; af den senere håndbogs litteratur fremgår dog, at der ved kirkens nordside lå et overhvelvet \ddagger kapel, og at \ddagger våbenhuset var beliggende ved sydsiden, jf. J. P. Trap *Danmark* 3. udg. III,

H. Weitemeyer (udg.), Kbh. 1899, 666, samt J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., Niels Nielsen, Peter Skautrup og Poul Engelstoft (red.), Kbh. 1957, V, 2, 742.

³⁷ Endnu ses på loftet de oprindelige pudsdækkede og hvidkalkede bagmure.

³⁸ RAO. *Fyn i alm.* 3. Indb. 1743-71.

³⁹ RAO. *Provstiark*. Indb. om præste- og degnekald.

⁴⁰ RAO. *Provstiark*. Kopibog.

⁴¹ RAO. *Provstiark*. Ret. cirkulærer.

⁴² Eftersom Ove Petersen i årene 1872-74 sammen med V. Dahlerup var travlt beskæftiget med opførelsen

Fig. 56. Udsnit af langhusets søndre bagmur mellem de vestligste hvælv over loftet (s. 3271). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Detail of the southern back wall of the nave between the westernmost vaults above the ceiling.

af Det Kgl. Teater, er det dog tænkeligt, at det daglige arbejde varetoges af andre. Mere veldokumenteret er derimod arkitektens istandsættelser af Hvidkildekirkkerne Sørup (1865 og 1874, s. 456), Øster Skerninge (1866 og 1874, s. 1972), Ollerup (1869-70, s. 2015) og Skt. Jørgens (1877-78, s. 416), mens baroniets hovedkirke i Egense var istandsat allerede 1861 under ledelse af Dahlerup. Odensearkitekten H. A. W. Haugsted gav i årene 1867-69 Diernæs Kirke, der dog hørte under Holstenshus, en lignende behandling (s. 2951). Jf. også G. L. Wad, »Træk af Vandalismen i Fyen«, *Aar bog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter* IV, 1926-30, 373-374.

⁴³ RAO. *Lehn Godsark*. Byggesager 1861-1922.

⁴⁴ Som det ses på tårnets nordmur fra det nye teknikum vest for trappehuset, var der tale om stænkpuds.

⁴⁵ En sådan mursten med indridset årstal (1873) og utydelige blyantssignaturer er opstillet i kornichen i østvæggen.

⁴⁶ Det kan ikke udelukkes, at dele af hvælvpillere og vederlag endnu har bevaret en middelalderlig kerne.

⁴⁷ RAO. *Pastoratsark*. Forpagtningskontrakter; desuden blev fremsat ønske om at etablere en dør i en af korsarmsgavlene, hvilket dog ikke skete.

⁴⁸ RAO. *Provstiark*. Synsprot.

⁴⁹ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot; jf. indskrifter på østgavl og hanebånd.

⁵⁰ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand.

⁵¹ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve.

⁵² RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. Ved samme lejlighed kunne et tidligere menighedsrådsmedlem meddele, at der ved kalkninger mellem 1953-1973 var anvendt kalk iblandet lim.

⁵³ 1985 blev det overvejet at skifte til gasfyring, jf. RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

⁵⁴ RAO. *Pastoratsark*. Div. sager; jf. også RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

⁵⁵ RAO. *Pastoratsark*. Forpagtningskontrakter.

⁵⁶ En udateret plantegning (RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot) af kirken med kaloriferegrav og kanaler er påstemplet logoet for L. Lange og Co. Svendborg Jernstøberi (1850-1984).

⁵⁷ Hvem glarmesteren var, fremgår umiddelbart ikke, men muligvis er der tale om Erik Bojesen, der sammen med Havsteen-Mikkelsen året efter udførte lignende mosaikker i Thuro Kirke (s. 2384); jf. også Havsteen-Mikkelsens tre markante kormalerier i Skt. Jørgens Kirke, der var kunstnerens første af slagsen (s. 421). Se endvidere Mikael Wivel, *Sven Havsteen-Mikkelsen*.

Det kristne spor s. 24 f. samt værkliste s. 82 f., hvor dog Thuromalerierne er fejlplacerede under 1996.

⁵⁸ 1994 er opsat udvendige rammer med beskyttelsesruder i form af plastplader (lexan).

⁵⁹ KB. GKS 2351, 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07 angiver kun initialerne, mens disse i RAO. *Fyn i alm.* 6. Indb. 1706 er udskrevet som citeret i hovedteksten.

⁶⁰ KB. GKS 2351,4. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07.

⁶¹ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand.

⁶² En skitse til altermaleriet fra 1973 er i KØS, Køge inv.nr. 1973, akvarel og blyant på papir, 482×627 mm, inv.nr. KØS1291-001. Fire år forinden, 1969 havde han foreslået den centrale del af det, der blev Hundstrup-tavlen, som motiv til en ny altertavle i Erritsø Kirke (Vejle Amt). Emnet blev imidlertid, sammen med et forslag om at skildre Kristus stående, fravalgt til fordel for en skildring af Julenat (KØS, inv.nr. KØS1289-001/002).

⁶³ Christian Adamsen og Vivi Jensen (red.) *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*, Højbjerg 1995-2003, III, 299-300.

⁶⁴ RAO. *Fyn i alm.* 6. Indb. 1706.

⁶⁵ RAO. *Fyn i Alm.* 6. Indb. 1706. Det er bemærkelsesværdigt, at oplysningerne om de tre våbenskjolde og initialer i præsteindberetningen 1706 beskriver kirkens tre østligste vinduer, men ikke indgår i omtalen af altertavlen, hvorimod RAO. *Fyn i alm.* 3. indb. 1743-71 omtaler disse våbenskjolde og initialer i tilknytning til altertavlen, men ikke nævner tilsvarende glasmalerier.

⁶⁶ RAO. *Pastoratsark*. Div. sager (år 1908).

⁶⁷ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07; jf. også RAO. *Fyn i alm.* 6. Indb. 1706.

⁶⁸ Året forinden, 1862, var det noteret, at der skulle anskaffes såvel en oblatæske som en dåbskande. RAO. *Baroniet Lehns godsarkiv*. Sager vedr. kirker.

⁶⁹ Mærket var i anvendelse i perioden 1947-87.

⁷⁰ RAO. *Hundstrup sogneark*. Div. breve og dok.

⁷¹ Rikke Steenholt Olesen, *Fra biarghrúinar til Ave sanctissima Maria*, Københavns Universitet 2007, 46 ff. særlig s. 51.

⁷² RAO. *Fyn i alm.* Indb. 1743-71; Lis Jacobsen og Erik Moltke, *Danmarks Runeindskrifter*, København 1942, I, 211 kat.nr. 176.

⁷³ Karret er således beskrevet som værende i kirken i Adamsen og Jensen 1995-2003 (note 63), III, 299-300.

⁷⁴ RAO. *Sunds-Salling Hrds provstiarkiv synsprot.* 1824-39.

⁷⁵ NM. *Antikvarisk-Topografisk Arkiv*. Korrespondancearkivet. Jf. Knud, Erik & Ebbe Lehn Petersens forslag til istandsættelse af 1970.

⁷⁶ RAK. *Rentekammeret. Danske Afd. Fyns Renteskriverkontor*. Dokumenter angående salg af Hvidkilde og det halve Lindskov til Johan Lehn. 1824 hedder det, at fadet var af bly; RAO. *Baroniet Lehn*. Sager vedr. kirker.

⁷⁷ H. Berner Schilden Holsten, »Minder om Familien Bryske«, *Aarbog for Odense og Assens Amter* II, 1917-21, 555.

⁷⁸ RAO. *Pastoratsark*. Div. sager. Det skal imidlertid bemærkes, at 1856 fandt man, at 'pladserne i kirken er højst ubekvemme for at høre prædiken', hvilket kunne tyde på, at man ønskede ny stole RAO. *Baroniet Lehns godsark*. Sager vedr. kirker. Bemærkningen falder i forbindelse med et ønske om, at korsarmen udvides, men det er altså muligt, at stolestaderne er lidt ældre end her foreslået og går tilbage til den hovedistandsættelse, der blev gennemført 1857.

⁷⁹ RAK. *Kultusministeriet. 1. dept.* Journal 1876.

⁸⁰ RAO. *Holstenshus godsark*. Sager, samt *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde.

⁸¹ NM. Indb. ved J. B. Løffler (1886). Allerede i 1700-tallets midte måtte man opgive at læse indskriften, der endvidere var rustet; RAO. *Fyn i alm.* Indb. 1743-71.

⁸² Fyns Amts Avis 9. juni 1973. E. Fabricius formoder, at der kun har været otte begravelser i krypten, da kirkens arkivalier og sporene i krypten alle pegede mod otte kister. RAO. *Fyn i alm.* Indb. 1743-71 og *Danske Atlas* fra 1769 samt KB. GKS 2351 4° dokumenterer imidlertid, at Charlotte Amalie Rasch var den niende, der blev begravet i krypten.

⁸³ Jacob Madsen noterede i sin visitatsbog under 1591 – altså året forinden! – at han havde forestået »Frue Birgite Banners« begravelse i kirken; *Rasmussen og Riising 1995* (note 15), 244.

⁸⁴ *Fyns Amts Avis*, 9. juni 1973.

⁸⁵ Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 44-45.

⁸⁶ RAO. *Fyn i alm.* 3. Indb. 1743-71. I kilden oplyses

Fig. 57. Klokketøberens ene bomærke (s. 3301). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *One trademark of the bell founder.*

kisten at have 'samme zirater og plade' som Rubech Kaas' (nr. 3).

⁸⁷ RAO. *Fyn i alm.* 1-2. Emneordnet (uden år) samt 3. Indb. 1743-71).

⁸⁸ Kistepladen er afskrevet i RAO. 3. *Fyn i alm.* 3. Indb. 1743-71. Beskrivelsen af kisten knytter sig til ægte-mandens (nr. 3), der er beskrevet for Jytte Banners i kilden, mens det om hendes kiste hedder: 'med samme zirater og en ligeledes smukt udarbejdet (kiste)plade'.

⁸⁹ Citeret efter RAO. *Fyn i alm.* 1-2. Emneordnet. Afskriften anfører dødsdagen til 18. januar, men citerer Rudbæk Kaas' kisteplade for dødsdagen 26. januar 1689.

⁹⁰ *Fyns Amts Avis*, 9. juni 1973 anfører Charlotte Amalie Rasch' dødsår til 1759, men landsarkivar Wad har på sine 'sedler' anført, at hun blev begravet 7. januar 1761.

⁹¹ På et fotografi fra Krarup kirkegård (i NM. Antikvarisk-Topografisk Arkiv) er vist et af disse monumenter, mens et andet akkurat kan anes umiddelbart bag dette.

HUNDSTRUP CHURCH

The church lies in the middle of the village on the west side of the road Filippavej. The village has maintained its area since the early 1800s (cf. fig. 3). Towards the west and north the churchyard borders on fields. The churchyard is approximately quadratic in form, which is the result of expansion towards the north c. 1850 and west shortly after 1929. The churchyard is enclosed by a wall of fieldstones planted with redcurrant and chestnut. The main entrance has been established east of the church and includes a carriage gate as well as a pedestrian gate, both with curved cast iron lattices hung in round-arched granite piers (fig. 4). South of the southern transept by the stairway through the wall a pedestrian gate has been established with a cast iron lattice hung in a rectangular granite pier.

The mortuary chapel south west of the church was built shortly after 1900. It is built of white plastered brick and has a red tile roof with a stepped gable and a pointed-arched entrance gate (fig. 5). Around 1929 the chapel was built together with a toilet building which lies a little lower than the mortuary chapel.

Building. At its core the church is a Romanesque building of which only part of the nave is preserved. A western extension may be from the Late Romanesque period, after which the church was expanded in the Late Middle Ages with a nave-chancel and a western tower with a stairwell. Presumably around 1560 a burial crypt was established beneath the chancel. The transepts are from 1857 while a smaller outbuilding on the north side of the tower is from the 1900s. The transepts were built after the demolition of the †porch on the north side, which was from 1587. The building is marked by the effects of a radical refurbishing in 1872-73.

The many rebuildings and extensions have had the consequence that of the original church only the western half of the nave is left, corresponding to the western half of the nave – that is, the mid-most vault bays of the present nave. Thus nothing is preserved of the presumed †chancel east of the nave beyond the re-used construction material. The walls, which rest on a profile foundation of granite, are built of raw and split fieldstone where the profile has a few granite ash-lars. The

profile foundation has been preserved beneath the south facade, where the profile has a chamfered edge, while a couple of sporadically placed stones beneath the north wall have a more complex form of concave moulding above beading and grooving (cf. p. 2934, figs. 2-3). The latter corresponds to the chancel's present re-used profile foundation and possibly the chamfered profile was originally meant for the nave, while the richer profiling belonged to the †chancel. A corner-hewn pictorial ashlar, now placed immediately above the foundation on the south-east corner of the nave-chancel, is ornamented on the south-facing side with a very well preserved male head (fig. 14). The facial features, with a partially knocked-off nose, are marked beneath a kind of hood or short hair. Most striking is a twofold bundle of twisted bands or pieces of cloth, which hang down from the neck, possibly a pallium (i.e. a bishop's cope). Of the original †entrances only weak traces of the north door are preserved.

In the Late Romanesque period at the latest the church was expanded with a western extension which is manifested externally by the uninterrupted course of the foundation profile on the south side, while a notable deviation between the width of the western bay and the inside width of the other bays is observable in the interior (cf. figs. 8-13). The construction material corresponds to the original kind used in the church, but is presumably supplemented with a few medieval bricks on the corners. A bricking-up beneath the western window in the south wall of the nave may be the remains of a door.

The nave-chancel is built as an extension of the walls of the nave and with an abruptly terminated east gable. The material, which must be presumed to have been re-used from the Romanesque chancel, consists of raw fieldstone and granite ashlar as well as the above-mentioned profile foundation and pictorial ashlar. The †windows in the north and south were originally placed farther to the west, where soldered joints mark the brick-built western frames while the present windows as well as the gable and crenellations are from 1872-73.

The Late Medieval tower in three floors with gables in the north and south was built at the western end of the nave and as an extension of the nave walls (figs. 9 and 15-16). Of original details only a few are visible, and several are not preserved as a result of the restoration of 1872-73. The material is raw fieldstone and red medieval brick, the first of which is mainly used in the lower part, up to a height corresponding to the battlement of the nave. The tower interior now functions as a porch, and from the outset must be presumed to have been connected with the nave by an †arcade. The eightfold vaulting is in its present form from 1872-73, but as in the nave and chancel was probably built with a model in the original vaults. The upper floors are reached by the stairwell on the northern side of the tower. The building, whose pitched roof and crenellations are from 1872-73, is built in red medieval brick. The stairway comes out at the level of the low and dark intermediate floor, which is taken up by the tower vaulting, from where there is a short wooden staircase to the belfry floor, of which large parts have been renovated.

A crypt beneath the chancel, first mentioned around 1700, was probably established c. 1560 as the last resting place of Claus Bryske and later Berete Banner. The empty space is now inaccessible and can only be inspected from the outside via a narrow, segmentally arched air vent with iron bars beneath the south window of the chancel. The ceiling consists of a north-south-going barrel vault on a ledge in the east and west, while the collapsed floor is covered with quadratic slabs and tiles in medieval brick size.

The church has had a half-timbered †porch which was built by Berete Banner in 1578 and demolished in 1857. It was built on the north side of the church, approximately in the middle of the nave.

The church's two identical transepts were built in 1857. The walls in yellow brick are only about 50 cm thick and rest directly on a foundation of large fieldstones. Like the rest of the church, the extensions are strongly marked by the rebuilding of 1872-73, when the present triangular gables and the dressed wooden vaults were built, although there were originally flat plaster ceilings.

As with a number of the churches in the area which in the course of the second half of the 1800s were much restored, at the beginning of the 1870s the building was given a renovation typical of the time, but in modern eyes heavy-handed, which still marks the church. The refurbishing was paid for by the owner of the estate Hvidkilde and the church, the country's foreign minister of many years, Baron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn (cf. wall ties "O R L/ 1872" on the south facade of the tower). The radical works included outside treatment of the walls, new gables and recess decorations, new floors, windows and, among the most extensive measures, new vaults which were built against the background of the medieval †vaults.

Stained glass. In 1872-73, in the tops of all the windows of the church except in the east end of the nave, a trilobate flower in the colours blue and yellow with a red contour was set in (cf. figs. 11 and 17).

In the east windows of the nave, in 1991, stained glass was installed made by Sven Havsteen-Mikkelsen against the background of a testamentary donation from Anne Helene Nielsen. The subjects, which were inspired by the Grundtvig hymn *Himlene, Herre, fortælle din ære* (The Heavens, O Lord, speak of Thy Glory) (*Den Danske Salmebog* no. 392) were executed in broad-spectrum yellow and red shades in the south and yellow and blue shades in the north. The small, irregularly formed mosaic pieces are mounted in lead ribbons and fixed by two stay bars (figs. 23-24).

Furnishings. The church's oldest item of furnishing is the Romanesque font, which is built up on two cubiform feet. The church's *censer is also Romanesque and made by 'Mester Rød' from Svendborg. The post-Reformation renovation of the church was realized in the 1560s, a little earlier than one normally sees. From this time come a bell from 1561, the pulpit from 1566 and the shaft of a chalice from 1563 (now integrated in a chalice from 1874), all donated by Birgitte Banner and Claus Bryske of Flintholm, who also installed †pews, including †family pews, in 1566.

In addition Berete Banner, with her second husband Knud Bille, installed an †altarpiece in 1590.

Highly unusually, hardly any furnishings are preserved in the church from either the 1600s or the 1700s: only an altar paten from c. 1700 and two collection purses and a money box from the time up to 1800. This is partly due to a renovation of the chancel around 1800, when the old Communion table must have been broken down in favour of a free-standing oval †Communion table, and not least to a refurbishing the Barony of Lehn had done in 1872-73, presumably under the supervision of the architect Ove Petersen, Copenhagen. From this, pews, benches and hymn boards are preserved, all of types that the Barony had installed in its other churches during the restorations in the 1860s and 1870s.

Two altar paintings, one by H. Chr. Hansen from 1887 showing Jesus and the Woman Taken in Adultery, the other painted in 1934 by Jens Peder Pedersen showing the Crucifixion, are now set up in the southern transept. More recent furnishings worth mentioning include the renovated Communion table and altar rail as well as the four chandeliers acquired during the most recent major refurbishing of the church in 1973 (architects Knud, Erik and Ebbe Lehn Petersen), which also resulted in the renewal of the altarpiece in 1976 with a painting by Ingolf Røjbak.

The main items of furnishing stand in a combination of dusty red colours (pews) and smooth oak (altarpiece, pulpit and organ), that goes back to the main refurbishing of 1976. Nothing is known about older colouring of the furnishings.

Sepulchral monuments. The historical sepulchral monuments of the church consist of three churchyard monuments: an *iron cross from the mid-1800s; monuments to the poet Mads Hansen from 1880 and Filippa Johannsen from 1923, both in the churchyard; and a *cast iron monument from the early 1800s, which is now in Svendborg Museum. Furthermore, beneath the floor of the chancel there is a closed-down and filled-in †burial crypt, in which seven coffins from the period 1591-1761 were buried beneath the floor.